

TÜRK ULUS KİMLİĞİNİN TOKSİSİTESİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Bu metin, Türk ulus kimliğini doğrudan mahkûm etmek yerine, onun hangi tarihsel, siyasal, pedagojik, sınıfsal, dinî ve duygusal koşullarda toksikleştiğini eleştirel biçimde inceler. Temel tez şudur: Türklük kendi başına zehirli değildir; toksisite, Türklüğün devlet merkezli, tekçi, inkârcı, güvenlikçi, erkekçi, Sünnî normatif, sınıfsal adaletsizliği örten ve eleştiriye ihanet sayan bir rejime dönüştürülmesinden doğar. Metin, modern ulus inşasının "makbul Türk" figürü etrafında nasıl kurulduğunu, okul, bürokrasi, askerlik ve dil aracılığıyla yurttaşın nasıl biçimlendirildiğini gösterir. Kürt, Alevî, gayrimüslim ve göçmen hafızalarının dışlanması, Türk kimliğinin sinaptik hafızasında büyük kopukluklar yaratır. Erkeklik, şehitlik ve askerî beden üzerinden kurulan ulus anlayışı, sivil yurttaşlığı daraltır; millî gurur ise çoğu zaman yoksulluğu, sınıfsal sömürüyü ve adaletsizliği örten sembolik bir teselliye dönüşür. Türk İslâm sentezi, dini vicdan olmaktan çıkarıp kutsal sadakat rejimine bağladığında toksisite daha da derinleşir. Medya ve popülizm ise korku, hınç, mağduriyet ve linççi Türklük üzerinden bu zehri hızlandırır. Heterobilim Okulu, çıkışı etik metabolizma, sinaptik hafıza, yersel ontoloji, poetik topografya ve Praksiyom kavramlarıyla düşünür: Kimlik, başkasının haysiyetini tanıdığı ölçüde sağlıklıdır. Türk ulus kimliği, zehrini ancak inkârı bırakıp yüzleşme, çoğulluk ve kolektif haysiyet yoluyla atabilir.

SUMMARY

This text does not directly condemn Turkish national identity; instead, it critically examines the historical, political, pedagogical, class-based, religious, and emotional conditions under which it becomes toxic. Its central thesis is this: Turkishness is not toxic in itself; toxicity emerges when Turkishness is transformed into a state-centered, monolithic, denialist, security-driven, masculine, Sunni-normative regime that conceals class injustice and treats criticism as betrayal. The text shows how modern nation-building produced the figure of the "acceptable Turk" and how the citizen was shaped through school, bureaucracy, military service, and language. The exclusion of Kurdish, Alevi, non-Muslim, and migrant memories creates deep ruptures in the synaptic memory of Turkish identity. A national imagination built around masculinity, martyrdom, and the militarized body narrows civilian citizenship, while national pride often turns into symbolic consolation that covers poverty, class exploitation, and injustice. When the Turkish-Islamic synthesis removes religion from the realm of conscience and binds it to a sacred regime of loyalty, toxicity deepens further. Media and populism accelerate this poison through fear, resentment, victimhood, and lynch-driven Turkishness. The Heterobilim Okulu proposes a way out through the concepts of ethical metabolism, synaptic memory, local ontology, poetic topography, and Praksiyom: an identity is healthy only to the extent that it recognizes the dignity of others. Turkish national identity can expel its poison only by abandoning denial and moving toward confrontation, plurality, and collective dignity.

1. Toksik Kimlik Nedir? Aidiyetin Zehre Dönüştüğü Yer

Kimlik, insanın dünyaya çıplak ve sahipsiz düşmesini engelleyen ilk örtülerden biridir; dil, aile, mahalle, hatıra, mezarlık, sofrası, şarkı, dua, küfür, çocukluk kokusu, okul bahçesi, bayram sabahı ve eski bir evin duvarında kalan rutubet lekesiyle örülür. İnsan yalnızca biyolojik bir varlık değildir; kendisini bir yerin, bir sesin, bir hikâyenin, bir kalabalığın içinde tanıır. Bu yüzden kimlik baştan reddedilecek bir şey değildir. Kimiksiz insan, tarihsiz ve yankısız kalır. Fakat mesele şudur: Kimlik ne zaman haysiyet üretir, ne zaman zehir üretir? Ne zaman insanı dünyaya bağlayan bir kök olur, ne zaman başkasının boğazına geçirilen ideolojik bir ilmik hâline gelir? Toksik kimlik dediğimiz şey, aidiyetin doğal sıcaklığını kaybedip siyasi, pedagojik ve ahlâkî bir zorbalık rejimine dönüşmesidir. Bir kimlik, kendisini sevmekle yetinmeyip başkasını susturmak, hizaya sokmak, yok saymak, aşağılamak, terbiye etmek ve gerektiğinde düşmanlaştırmak isterse artık yurt olmaktan çıkar; karakola dönüşür.

Türk ulus kimliğinin toksisitesini tartışırken en başta soğukkanlı bir ayırım yapmak gerekir: Türklük bir tarihsel varlık, kültürel aidiyet, dilsel evren, hatıra coğrafyası ve siyasal yurttaşlık biçimi olarak tek başına "zehir" değildir. Zehir, Türklüğün devlet merkezli, tekçi, inkârcı, güvenlikçi, erkekçi ve itaatçi biçimde örgütlenmesinden doğar. Başka bir deyişle sorun Türk olmakta değil, "makbul Türk" kalıbının toplumun bütün farklılıklarına ölçü diye dayatılmasındadır. Kimlik, kendisini çoğulluk içinde taşıyabiliyorsa haysiyet üretir; fakat kendisini tek meşru insanlık biçimi gibi sunuyorsa toksikleşir. Bu nedenle mesele duygusal bir "Türklük karşıtlığı" değil, eleştirel bir kimlik otopsisidir. Otopsi de ölüye hakaret etmek için değil, ölüm sebebini anlamak için yapılır. Bizim burada açacağımız beden, bir milletin eti değil, o millet adına kurulmuş iktidar dokularıdır.

Toksosite, sosyal bilimsel anlamda yalnızca saldırgan milliyetçilik değildir. Daha derinde, bir kimliğin kendi içindeki ahlâkî metabolizmayı bozmasıdır. Heterobilim Okulu açısından etik metabolizma, bir toplumun adalet, vicdan, hafıza, merhamet ve haysiyet üretme kapasitesidir. Bu metabolizma sağlıklı çalıştığında kimlik insanı büyütür; ona geçmişle bağ, gelecekle sorumluluk, başkasıyla karşılaşma cesareti verir. Fakat metabolizma bozulduğunda kimlik artık değer değil, zehir üretir. Hafıza inkâra, aidiyet üstünlük duygusuna, yurttaşlık sadakat testine, tarih kutsal masala, dil disiplin aracına, vatan ise üzerinde yaşayan insanların ortak evi olmaktan çıkıp sembolik bir tapınma nesnesine dönüşür. İşte toksik kimlik tam burada belirir: insanı düşünmekten çok ezberlemeye, sevmekten çok sahiplenmeye, anlamaktan çok hükmetmeye çağırır.

Türk ulus kimliğinin modern tarih içinde kazandığı toksik damar, büyük ölçüde devletin kendisini toplumun üstünde mutlak kurucu akıl olarak görmesiyle ilgilidir. Ulus kimliği halka ait organik bir hafıza alanı olmaktan çok, çoğu zaman merkezî iktidarın toplumu biçimlendirme projesinin malzemesi hâline gelmiştir. Okulda çocuklara neyi sevecekleri öğretilmiş, tarihte hangi acıların hatırlanacağı belirlenmiş, hangi dillerin makbul, hangi ağzların geri, hangi toplulukların "asıl unsur", hangilerinin "problem" olduğu ima edilmiştir. Böylece kimlik, halkın gündelik hayatından doğan çoğul bir aidiyet olmaktan çıkıp devletin yurttaşla giydirdiği üniformaya yaklaşmıştır. Üniforma elbette düzen verir; fakat fazla sıkılırsa bedeni morartır. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği yerlerden biri tam da bu sıklıktır: farklı nefeslere yer bırakmayan, kendi içindeki çatlaklardan korkan, çoğulluğu zenginlik değil tehdit gibi gören bir kimlik disiplini.

Toksik kimlik, kendisini daima bir düşmanla birlikte üretir. Sağlıklı aidiyet, "ben kimim?" sorusunu sorar; toksik aidiyet ise "bana kim düşman?" sorusuyla yaşar. Bu nedenle zehirli ulus kimlikleri, sürekli bir tehdit anlatısına ihtiyaç duyar. Dış güçler, iç hainler, bölücüler, kozmopolitler, köksüzler, azınlıklar, muhacirler, mezhep ötekileri, "yerli ve millî olmayanlar" bu anlatının sahnesinde sürekli dolaşır. Böylece kimlik, kendisini olumlu bir ortak hayat tasavvuruyla değil, korku ve düşmanlık üzerinden kurar. Türk ulus kimliğinin toksik formlarında da bu duygu ekonomisi açık biçimde görülür: millet, sürekli kuşatılmış bir kale gibi hayal edilir; eleştiri ihanet sayılır; farklı hafızalar bölücülükle, farklı diller tehdit duygusuyla, farklı inançlar şüphayle, farklı yaşam biçimleri ahlâkî

çürüme söylemiyle karşılanır. Bu tablo, kimliğin özgüveninden değil, yaralı ve tedirgin benliğinden beslenir. Kendi varlığından emin olan kimlik bağırmasın; bağırıyorsa bir yerinde kırık vardır.

Bu kırığın bir başka boyutu mağduriyet sarhoşluğudur. Ulus kimliği, tarihsel acıları elbette hatırlamalıdır; savaşlar, göçler, yıkımlar, kayıplar, imparatorluk çöküşü, toplumsal travmalar yok sayılamaz. Fakat sağlıklı hafıza acıyı adalete bağlar; toksik hafıza acıyı hınca dönüştürür. Bir toplum kendi tarihsel yaralarını sürekli kutsal mağduriyet sermayesi hâline getirirse, başkalarının acısını duyma yeteneğini kaybeder. Kendi yasını mutlaklaştıran, başkasının yasını görünmez kılar. Türk ulus kimliğinin bazı zehirli biçimleri tam burada ortaya çıkar: "biz çok acı çektik" cümlesi, bazen "başkalarının acısını konuşmayalım" anlamına gelir. Oysa kolektif haysiyet, yalnızca kendi ölüsüne ağlamakla kurulmaz; başkasının ölüsünü de insan saymakla kurulur. Heterobilim Okulu'nun sinaptik hafıza dediği şey burada önem kazanır: toplumun koparılmış hafıza bağlantıları yeniden kurulmadan, kimlik etik sağlığına kavuşamaz. Kürt'ün, Ermeni'nin, Rum'un, Alevi'nin, Laz'ın, Çerkes'in, Arap'ın, göçmenin, yoksulun, kadının, dışlanmış bedenlerin hafızası kesildiğinde, yalnız onlar eksilmez; Türk kimliği de kendi insanlık sinaplarını kaybeder.

Toksik kimliğin en sinsi yönlerinden biri, ahlâkı sadakate indirgemesidir. Sağlıklı toplumlarda ahlâk, hakikatle, adaletle, merhametle ve sorumlulukla ilgilidir. Toksik kimlik rejimlerinde ise ahlâklı olmak, çoğu zaman "bizden olmak", "bizim gibi konuşmak", "bizim sembollerimize itiraz etmemek", "bizim tarih anlatımımızı bozmamak" anlamına gelir. Bu durumda eleştirel akıl düşmanlaştırılır. Soru soran çocuk terbiyesiz, farklı düşünen yurttaş hain, resmî tarihe itiraz eden akademisyen bozguncu, adalet isteyen azınlık nankör, barış isteyen insan saf veya tehlikeli görülür. Böylece kimlik, vicdanı büyütme yerine vicdanın çevresine dikenli tel çeker. İnsan artık doğruyu değil, gruba uygun olanı söylemeye başlar. Bu, kimliğin ahlâkî çöküşüdür. Çünkü kimliğin en büyük sınavı kendi kalabalığına karşı hakikati savunabilmesidir. Kendi mahallesinin yalanını alkışlayan insan, hangi bayrağı taşırsa taşırsın, içten içe çökmüştür.

Burada Türk ulus kimliğinin eleştirisi, evrensel bir problemle de buluşur. Her ulus kimliği toksikleşebilir; Fransız, Alman, Rus, Amerikan, Arap, Fars, Çin, İngiliz, İsrail, Hint milliyetçilikleri de benzer zehirleri üretebilir. Fakat bizim meselemiz, kendi evimizin duvarındaki küfü göstermektir. Başkasının evindeki rutubeti anlatmak kolaydır; insanın kendi odasındaki ağır kokuyu kabul etmesi daha zordur. Türk ulus kimliği, eğer kendisini eleştiriden azade, tarihten muaf, masum ve sürekli mağdur bir özne gibi kurarsa zehrini artırır. Ama kendisini tarihsel, çoğul, hatalı, öğrenebilir, yüzleşebilir ve dönüşebilir bir kimlik olarak yeniden düşünebilirse başka bir imkân açılır. Eleştiri, kimliği yok etmez; kimliği sahici hâle getirir. Çürük tahtayı göstermeyen marangoz ev yapmaz, tabut yapar.

Bu nedenle ilk bölümün temel hükmü şudur: Toksik kimlik, aidiyetin haysiyet üretme kapasitesini kaybedip üstünlük, inkâr, korku ve itaat üretmeye başlamasıdır. Türk ulus kimliği de kendi içindeki çoğulluğu bastırıldığında, devleti milletin üstüne koyduğunda, dili hafıza yerine disiplin aracına çevirdiğinde, tarihi yüzleşme yerine kutsal masal gibi sunduğunda, erkekliliği yurttaşlığın ölçüsü yaptığında, yoksulluğu millî gururla örttüğünde ve eleştiriye ihanet saydığında toksikleşir. Fakat bu toksisite kader değildir. Her zehir, teşhis edildiği anda mutlak gücünü biraz kaybeder. Çünkü adını koymak, zehrin ilk panzehiridir.

Filozof Kirpi: "Bir kimlik, başkasının sesinden korkmaya başladığında millet olmaktan çıkar, kendi yankısına tapan yaralı bir put hâline gelir."

2. Hayal Edilmiş Cemaatten Makbul Türk'e: Ulus İnşasının Anatomisi

Ulus, gökten hazır inmiş bir hakikat değildir; tarih, matbaa, okul, ordu, nüfus sayımı, harita, marş, bayrak, bürokrasi, mezarlık ve ortak felâketler üzerinden kurulmuş büyük bir siyasal tahayyüldür. İnsanlar aynı anda

birbirlerini tanımazlar, aynı köyde yaşamazlar, aynı sofraya oturmazlar, fakat kendilerini ortak bir "biz" içinde hissederek. Bu "biz" duygusu bazen hayatîdir; dağılmış kalabalıklara ortak kader, ortak hukuk, ortak savunma ve ortak gelecek hissi verir. Fakat her tahayyül gibi ulus tahayyülü de masum değildir. Bir "biz" kurulduğu anda, bu "biz" in sınırı, ölçüsü, dili, adı, düşmanı, kutsalı ve ayıbı da kurulur. Ulus inşası yalnızca insanlara kim olduklarını söylemez; benzer şekilde kim olmadıklarını, kimlerden uzak durmaları gerektiğini, hangi geçmiş sevmelerini, hangi geçmişten utanmalarını, hangi ölümlere ağlamalarını, hangi ölümlere sessiz kalmalarını da öğretir. Bu yüzden modern ulus, yalnızca siyasal birlik değil, hafıza terbiyesidir. Terbiye bazen inceltir, bazen ezer. Türk ulus kimliğinin modern kuruluşunda da bu çift yönlü süreç bütün sertliğiyle görülür: bir yandan imparatorluk enkazından yeni bir siyasal beden çıkarılır, diğer yandan o bedenin içine sığmayan nice ses, dil, hatıra ve yüz kenara itilir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, yalnızca rejim değişikliği değildir; koskoca bir varlık tasarımının yer değiştirmesidir. Osmanlı dünyasında aidiyet din, hanedan, millet sistemi, taşra bağları, yerel kültürler, meslek loncaları, mezhep ağları, mahalle, tarikat ve imparatorluk sadakati gibi çoklu düzlemler üzerinden kuruluyordu. Bu yapı adil miydi? Hayır, romantize etmeye gerek yok; Osmanlı çoğulluğu da kendi hiyerarşilerini, eşitsizliklerini, merkezî tahakkümlerini ve dışlamalarını taşıyordu. Fakat yine de modern ulus devletin talep ettiği türden yekpare bir kimlik kalıbı değildi. Cumhuriyet ise savaş, çöküş, göç, işgal, yoksulluk ve büyük bir tarihsel korku içinden doğdu. Bu doğum travmatik olduğu için yeni devlet, toplumu çoğulluk içinde taşımaktan çok, onu bir bütün hâline getirmeye çalıştı. İşte "makbul Türk" figürü bu tarihsel basınç altında ortaya çıktı: Türkçe konuşan, devletin tarih anlatısını benimseyen, Sünnî normla kavga etmeyen ama seküler Cumhuriyet terbiyesine de açık duran, askerlikle bağ kuran, bayrak ve vatan sembollerini tartışmasız kabul eden, farklılıklarını kamusal alanda fazla görünür kılmayan, devlete itiraz ederken bile devletin kutsal sınırlarını ihlâl etmeyen yurttaş tipi.

4

Bu figür, yalnızca hukukî bir vatandaşlık tanımı değildir; ahlâkî bir kalıptır. Makbul Türk, devletin aynasında kendisini görmeyi öğrenmiş kişidir. Kendisi hakkında konuşurken bile devletin kelimelerini kullanır. Tarihi, kendi ailesinin, köyünün, mezhebinin, dilinin, sınıfının veya yarasının içinden değil, okul kitabının düzgün cümleleriyle hatırlar. Haritaya baktığında coğrafyayı yalnızca dağ, ova, nehir, şehir, deniz olarak değil, savunulacak sınır, korunacak vatan, kaybedilmemesi gereken toprak olarak görür. Elbette her toplumun ortak sembollere ihtiyacı vardır; sorun sembolün varlığında değil, sembolün eleştiriden muaf kutsal bir nesne hâline getirilmesindedir. Bayrak bir ortak aidiyet işareti olabilir; fakat bayrak, yurttaşın vicdanını susturmak için sallanıyorsa artık bez olmaktan çıkar, siyasî bir susturma aygıtına dönüşür. Marş ortak ritim olabilir; fakat o ritim çocuğun sorusunu boğuyorsa orada müzik değil, disiplin vardır. Makbul vatandaşlık tam da bu disiplini içselleştirmiş yurttaş tipidir.

Ulus inşasının en etkili aracı okul olmuştur. Okul, yalnızca okuma yazma öğreten bir kurum değildir; modern devletin hafıza atölyesidir. Çocuk burada alfabe öğrenirken geçmişin alfabesini de öğrenir. Hangi kahramanın büyük, hangi isyanın hain, hangi acının millî, hangi acının susulması gereken bir ayrıntı olduğunu okulda kavrar. Harita duvara asılır, sınırlar kırmızı çizgilerle görünür olur, çocuk kendi bedeninden önce vatan bedenini tanır. Sabah töreni, marş, sıra, üniforma, sınıf düzeni, tarih dersi, beden eğitimi, askerî metaforlar, millî bayram koreografileri, bütün bunlar ulus kimliğinin bedene yazıldığı küçük ritüellerdir. Heterobilim Okulu açısından bu, ritüelci pedagojinin en çıplak örneklerinden biridir. Çocuk soru soran bir varlık olmaktan çıkarılıp, doğru cevabı önceden belirlenmiş bir kimlik sınavına sokulur. Oysa pedagojinin amacı çocuğun başını indirmek değil, sorusunu kaldırmaktır. Makbul Türk pedagojisi ise çoğu zaman çocuğa şunu fısıldar: Önce sev, sonra düşün; önce inan, sonra araştır; önce ait ol, sonra konuş. Bu sıralama tersine dönmediği sürece eleştirel yurttaş değil, törensel yurttaş üretilir.

Bu inşa sürecinde dil merkezi bir rol oynar. Türkçe, büyük bir kültür taşıyıcısı, şiir, türkü, masal, hukuk, siyaset ve gündelik hayat evidir. Fakat modern ulus devletin elinde Türkçe, yalnızca ortak iletişim zemini olarak değil,

sadakat ölçüsü olarak da çalışmıştır. Bir insanın kamusal alanda hangi dili konuştuğu, hangi aksanla konuştuğu, adını nasıl söylediği, soyadının nasıl duyulduğu, kimliğinin ne kadar "makbul" görüleceğini belirlemiştir. Böylece dil, iletişim olmaktan çıkıp hiyerarşi aracına dönüşür. Kürtçe, Ermenice, Rumca, Lazca, Arapça, Çerkesçe ve diğer diller yalnızca farklı sesler değildir; bu toprakların sinaptik hafızalarıdır. Bir dili bastırmak, yalnızca kelimeleri bastırmak değildir; annelerin çocuklarına söylediği ninnileri, mezar taşlarının sessizliğini, köy adlarının kokusunu, yemek tariflerinin ritmini, ağıtların çatlamış sesini, yani bir halkın dünyada var olma biçimini daraltmaktır. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği yerlerden biri de burada başlar: Türkçeyi yüceltmekle yetinmez, başka dillerin kamusal haysiyetini küçültmeye kalkar.

Modern ulus inşası tarih anlatısını da yeniden kurar. Her ulus kendi geçmişini seçerek hatırlar. Bazı olayları büyütür, bazılarını siler, bazılarını efsaneleştirir, bazılarını utanç odasına kapatır. Türk ulus kimliğinde de tarih çoğu zaman süreklilik, kahramanlık, kuşatılmışlık, diriliş ve fedakârlık ekseninde anlatılmıştır. Bu anlatı, yıkımdan çıkan bir toplum için moral kaynağı olabilir; fakat tarih yalnız moral kaynağına indirgenirse hakikat sakatlanır. Tarih, yalnızca çocuklara gurur vermek için okutulmaz; çocuklara insanın ne kadar zalim, devletin ne kadar kör, toplumun ne kadar unutkan olabileceğini göstermek için de okutulur. Eğer tarih dersi sürekli zaferlerden, kahramanlardan, düşmanlardan ve büyük yürüyüşlerden ibaretse, çocuk yenilgiyi, hatayı, utancı, yüzleşmeyi, adalet arayışını öğrenemez. O zaman ulus kimliği, olgun bir hafıza değil, kendisine sürekli madalya takan bir çocuk egosu üretir. Bu ego büyüdüğünde eleştiriye tahammül edemez; çünkü eleştiri ona hakaret gibi gelir. Oysa hakikat, kimliğe hakaret etmez; kimliğin çocukluk hastalıklarını gösterir.

Makbul Türk figürünün en problemlisi yanı, çoğulluğu içeri almak yerine onu ya eritmeye ya da sessizleştirmeye çalışmasıdır. Cumhuriyet yurttaşlığı kâğıt üzerinde herkesi eşit kabul edebilir; fakat pratikte bazı yurttaşlar daha "asıl", bazıları daha "misafir", bazıları daha "şüpheli", bazıları daha "fazla görünür" sayılmıştır. Gayrimüslimler, Kürtler, Aleviler, farklı anadillere sahip topluluklar, göçmenler, yoksullar, kadınlar, devlet normunun dışında kalan bedenler ve inançlar, bu makbüllük terazisinde sürekli tartılmıştır. Teraziyi tutan el çoğu zaman görünmezdir; çünkü kendisini "normal" diye sunar. İşte toksik ulus kimliği böyle çalışır: Kendi konumunu tarafsız merkez, başkasının varlığını ise özel durum, istisna, sorun veya hassasiyet olarak adlandırır. Türk kimliği merkezde "doğal" görünür, diğer kimlikler açıklama yapmak zorunda bırakılır. Bu, eşit yurttaşlık değil, sembolik hiyerarşidir.

Burada Heterobilim Okulu'nun yersel ontoloji kavramı güçlü bir karşı okuma sunar. Kimlik, yalnızca devletin çizdiği harita, okulun verdiği bilgi, marşın kurduğu ritim veya nüfus cüzdanındaki ibare değildir. Kimlik, yerle kurulan somut ilişkidir: taş duvar, dere sesi, yayla yolu, mezarlık, kahvehane, pazar, cami avlusu, kilise kapısı, cemevi eşliği, mahalle fırını, anne dili, komşunun sofrası, işçinin nasırlı eli, çocuğun okul çantasındaki eski defter. Ulus devlet bu somut dokuyu soyut sloganlarla değiştirdiğinde, kimlik yersizleşir. Yersizleşen kimlik ise daha çok bağırr; çünkü kökü zayıfladıkça sesi yükselir. Türk ulus kimliğinin sağlıklı imkânı, bu yersel çoğulluğu bastırmakta değil, onu taşıyabilmektedir. Bir kimlik ancak kendi içindeki farklı yerleri, farklı hafızaları ve farklı sesleri tanıdığı anda olgunlaşır. Tek ses, güçlü ses değildir; çoğu zaman korkmuş sesin resmî kılığıdır.

Sonuçta "hayal edilmiş cemaatten makbul Türk'e" giden yol, modern Türkiye'nin en kurucu gerilimlerinden birini gösterir. Ulus kimliği, dağılmış bir toplumdaki ortak bir siyasal beden çıkarmıştır; bu tarihsel başarı küçümsenemez. Fakat bu beden kurulurken bazı damarlar kesilmiş, bazı sınırlar uyuşturulmuş, bazı hafızalar susturulmuş, bazı kimlikler merkezin terbiyesine zorlanmıştır. Sorun, ortak yurttaşlık arzusunda değil, ortaklığın tek biçimlilik sanılmasındadır. Türk ulus kimliği, kendisini çoğul bir yurttaşlık zemini olarak yeniden düşünebilirse haysiyet üretir; kendisini makbul vatandaş kalıbı olarak dayatırsa zehir üretir. Çünkü millet, yalnızca birbirine benzeyenlerin kalabalığı değildir; birbirine benzemeden birlikte yaşayabilenlerin ahlâkî sınavıdır.

Filozof Kirpi: "Bir ulus, çocuklarına yalnız kim olduklarını değil, kimleri susturarak kendisi olduklarını da öğretmiyorsa, hâlâ kendi vicdanının yarısını karanlıkta okutuyordur."

3. Devletin Kimlik Makinesi: Bürokrasi, Okul, Askerlik ve Dil

Modern devlet, yalnızca yol yapan, vergi toplayan, mahkeme kuran, güvenlik sağlayan bir örgüt değildir; insanı tanımlayan, sınıflandıran, adlandıran, hizaya sokan ve kendi gözünden kendisine baktıran büyük bir kimlik makinesidir. Bu makine bazen nüfus cüzdanı gibi küçük bir kâğıtta çalışır, bazen okul defterinde, bazen askerlik yoklamasında, bazen mahkeme tutanağında, bazen tapu kaydında, bazen soyadı kanununda, bazen haritada, bazen de çocuğun sabah töreninde titreyen sesinde. Devletin en büyük mahareti, kendi koyduğu adları toplumun doğal hakikati gibi göstermesidir. Bir süre sonra insan kendisini annesinin ninnisiyle değil, devletin kayıt diliyle tanımaya başlar. "Ben kimim?" sorusunun cevabı, içerden gelen bir hafıza yankısı olmaktan çıkar, dışardan verilmiş bir resmî formata dönüşür. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği ana damarlardan biri burada açılır: Devlet, Türklüğü ortak yurttaşlık zemini olarak değil, makbul insan üretme kalıbı olarak işletmeye başladığında kimlik, halkın evi olmaktan çıkar, bürokrasinin torna tezgâhına dönüşür.

Bürokrasi, kimlik makinesinin soğuk demiridir. İnsan bürokrasi karşısında önce ad olur, sonra soyadı, sonra vatandaşlık numarası, sonra hane, sonra nüfus, sonra istatistik, sonra güvenlik nesnesi. Elbette modern hayat kayıt ister; kayıtsız toplum, hukukî güvence üretemez. Fakat kayıt ile tahakküm arasındaki çizgi incedir. Devlet, yurttaşı tanımak için kaydettiğinde hukuk başlar; yurttaşı biçimlendirmek, elemek, sınıflandırmak, şüpheli görmek ve makbul ölçüye göre tartmak için kaydettiğinde kimlik disiplini başlar. Türk ulus kimliği uzun süre bu disiplinin içinden konuştu. Adın, soyadın, din hanen, köyün eski adı, anadilin, aksanın, mezhebin, askerlik durumun, okul geçmişi, aile kökün, hepsi görünmez bir makbullük terazisinde tartıldı. Devlet çoğu zaman "herkes eşittir" dedi, fakat eşitliği kendi merkezine yakınlık üzerinden dağıttı. Bazıları daha kolay vatandaş oldu, bazıları sürekli kendisini ispat etmek zorunda kaldı. İşte toksisite burada başlar: Yurttaşlık bir hak olmaktan çıkıp sadakat sınavına dönüşür.

Okul, bu makinenin en yumuşak görünen ama en derin çalışan dişlisidir. Çünkü okul, çocuğun zihnine yalnız bilgi koymaz; dünyayı nasıl okuyacağını, hangi kelimelerle konuşacağını, hangi semboller karşısında susacağını, hangi tarihe gururla, hangi tarihe sessizlikle bakacağını da öğretir. Türk ulus kimliğinin okul üzerinden kurulması, yalnızca alfabe, tarih, coğrafya veya vatandaşlık bilgisi meselesi değildir. Okul çocuğa vatani haritada gösterirken, aslında vatanın nasıl sevilleceğini de kodlar. Sıra olmak, topluca ayağa kalkmak, marşı aynı ritimle söylemek, öğretmenin sesini hakikatin ilk mercii saymak, kitapta yazanı tartışılmaz kabul etmek, farklı soruyu "konuyu dağıtmak" gibi görmek, bütün bunlar pedagojik ayrıntı değil, siyasal karakter üretimidir. Makbul Türk, okul sıralarında yalnız yazı yazmayı değil, hangi cümleyi kurmaması gerektiğini de öğrenir. Sorunun tehlikeli, itaatin güvenli, ezberin saygın, şüphenin yaramazlık sayıldığı bir eğitim düzeni, eleştirel yurttaş değil, törensel yurttaş üretir.

Heterobilim Okulu'nun ritüelci pedagoji eleştirisi burada bıçağını tam kemiğe dayar. Çocuk başını indirmesin; sorusunu kaldırsın. Fakat ulus devlet pedagojisinin önemli bir kısmı, çocuğun sorusunu kaldırmasından korkar. Çünkü soru, resmî kimlik makinesinin dişlilerine kum kaçar. "Neden herkes aynı dili konuşmak zorunda?", "Neden bazı acılar kitapta yok?", "Neden bazı isimler değiştirilmiş?", "Neden vatan sevgisi devlet sevgisiyle aynı şey sayılıyor?", "Neden eleştiri ihanet gibi anlatılıyor?" diyen çocuk, makbul vatandaş fabrikasının arıza ışığıdır. Bu yüzden okul çoğu zaman merakı değil, sadakati ödüllendirir. Oysa sadakat ahlâkın yerine geçtiğinde eğitim çürür. Hakikati sevmeyen bir eğitim, bayrağı ne kadar sevdirse sevdiren, insan yetiştirmez; iyi törenciler, düzgün ezberciler, cümlesini devletten ödünç alan uslu kalabalıklar üretir.

Askerlik ise Türk ulus kimliğinin sert bedenidir. Modern Türkiye’de askerlik, uzun süre yalnız güvenlik görevi değil, erkek yurttaşlığın ahlâkî geçiş ritüeli olarak görüldü. "Vatan borcu" ifadesi bile bu ilişkinin derinliğini gösterir: Yurttaş, devlete doğuştan borçlu sayılır; bu borcun en yüce ödeme biçimi askerliktir. Böylece devlet ile erkek beden arasında kutsal bir sözleşme kurulur. Erkeklik, fedakârlık, itaat, disiplin, susma, emir alma, şiddete hazır olma ve ölümü yücelterek karşılama becerisiyle ölçülür. Bu durum, Türk ulus kimliğinin duygusal mimarisine sertlik, hiyerarşi ve savaş dili taşır. Vatan ana diye sevilir, devlet baba diye korkulur, asker evlat diye yüceltilir, şehitlik en yüksek merteye diye kutsanır. Elbette yurdu savunmak toplumsal bir sorumluluktur; fakat yurttaşlık sürekli askerî metaforlarla kurulursa toplum sivil aklını kaybeder. Her itiraz cephe, her farklılık tehdit, her eleştiri iç düşman faaliyeti gibi görünmeye başlar.

Bu askerleşmiş kimlik düzeninde kadınların, çocukların, engellilerin, yaşlıların, farklı cinsel kimliklerin, vicdanî retçilerin, savaş karşıtlarının ve kırılğan bedenlerin yeri sorunlu hâle gelir. Çünkü ulusun makbul bedeni sert, genç, erkek, sağlıklı, disiplinli ve gerektiğinde ölmeye hazır bedendir. Kadın çoğu zaman vatanın namusu, annenin fedakârlığı, şehidin geride bıraktığı kutsal yas figürü veya milletin biyolojik devamını sağlayan aile öznesi olarak temsil edilir. Bu temsil kadını yüceltir gibi görünür, fakat onu siyasal özne olmaktan çıkarıp sembolik yük taşıyıcısına dönüştürür. Heterobilim Okulu açısından bu, etik metabolizmanın beden üzerinden bozulmasıdır. Toplum kendi beden çeşitliliğini taşıyamadığında, kimliği tek bir sert omurgaya bağlar. O omurga fazla sertleştiğinde ise canlılık azalır. Çünkü hayat yalnız omurgadan ibaret değildir; sinir, deri, nefes, yara, ter, titreme ve kırılğanlık da vardır.

Dil, kimlik makinesinin hem kalbi hem de polisidir. Türkçe, bu toprakların en büyük kültürel damarlarından biridir; şiiriyle, türküsüyle, ağıtıyla, mizahıyla, duasıyla, sokak küfrüyle, çocuk masalıyla diri bir evrendir. Fakat devlet Türkçeyi yalnız ortak kamusal dil olarak değil, makbüllük ölçüsü olarak kullandığında dilin vicdanı yaralanır. Bir dil sevinebilir; hatta büyük bir estetik ve tarihsel sadakatle korunabilir. Fakat bir dili sevmek, başka dilleri küçültmeyi gerektirmez. Türk ulus kimliğinin toksik dönemlerinde Türkçe, çoğul hafızaları karşılayan geniş bir sofraya olmak yerine, başka dillerin kamusal görünürlüğünü sınırlayan bir disiplin kapısına dönüştü. İnsanın anadili, yalnız iletişim aracı değildir; dünyayı ilk kez duyduğu yerdir. Anne sesidir, korkunun ilk adı, sevincin ilk hecesi, yasın ilk ağıdır. Bir toplumda bazı anadiller kamusal alanda utanarak, saklanarak veya fısıltıyla yaşamak zorunda kalıyorsa, orada ortak dil değil, hiyerarşik dil rejimi vardır.

Bürokrasi, okul, askerlik ve dil birlikte çalıştığında ortaya güçlü bir kimlik üretim sistemi çıkar. Bu sistemin başarısı, çoğu zaman görünmezliğinde yatar. İnsanlar devletin öğrettiği kimliği doğal zanneder. Haritanın çizgisini kader, okul kitabını hakikat, askerî disiplini ahlâk, resmî dili medeniyet, farklı hafızaları tehdit sanmaya başlar. Oysa kimlik makinesi ne kadar güçlü olursa olsun, toplum hiçbir zaman tamamen makineye sığmaz. Köy adlarında, aile hikâyelerinde, mezar taşlarında, unutulmuş şarkılarda, yasaklanmış dillerde, annelerin sakladığı eski kelimelerde, göç hikâyelerinde, mahkeme kapılarında, sürgünlerde, düğünlerde, ağıtlarda ve sofralarda başka hafızalar yaşamaya devam eder. Devletin kimlik makinesi kâğıt üzerinde düzen kurar; fakat hayat, her zaman o kâğıdın kenarından taşar.

Türk ulus kimliğinin sağlıklı bir yurttaşlık zemini hâline gelebilmesi için devletin kimlik üzerindeki bu mutlak öğretmenlik iddiasından vazgeçmesi gerekir. Devlet yurttaşı tanımlayan baba değil, yurttaşların çoğulluğunu güvence altına alan hukuk düzeni olmalıdır. Okul sadakat fabrikası değil, soru sorma mekânı olmalıdır. Askerlik yurttaşlığın tek ahlâkî sınavı olmaktan çıkarılmalı, sivil cesaret, adalet arayışı, emeğe saygı, hakikat sevgisi ve başkasının haysiyetini koruma da yurttaşlık erdemleri olarak görülmelidir. Türkçe ortak kamusal dil olarak güçlenebilir, fakat bu güç başka dillerin nefesini kesmeden kurulmalıdır. Kimlik, devletin tezgâhında tek kalıba dökülmek yerine, toplumun çoğul hafızasında pişmelidir. Çünkü millet, bürokratik bir imalât değil, etik bir birlikte yaşama imtihanıdır.

Filozof Kirpi: "Devlet kimliği fazla yoğurursa ekmek değil, taş çıkar; insan o taşı bazen vatan sanır, bazen de kendi göğsünde taşır."

4. İnkârın Hafızası: Kürt, Alevî, Gayrimüslim ve Göçmen Ötekiler

Bir ulus kimliği yalnız hatırladıklarıyla kurulmaz, asıl gücünü çoğu zaman unutturmaya çalıştıklarından alır. Hafıza, yalnız arşivde duran belge değildir; sokakta değiştirilen yer adıdır, okul kitabında geçmeyen katliamdır, aile içinde fısıltıyla anlatılan sürgündür, mezar taşındaki silinmiş harftir, nüfus kaydındaki soğuk ibaredir, çocuğun evde duyduğu dili okulda saklamasıdır, komşunun sofrasına oturup onun acısını devletin cümleleriyle inkâr etmektir. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği en derin alanlardan biri burada belirir: inkâr, yalnız geçmiş silmez, bugünü de sakatlar. Çünkü inkâr edilen her hafıza, toplumsal bedenin içinde dolaşan bir iltihaba dönüşür. Üzeri bayrakla, törenle, resmî tarih cümleleriyle, "birlik ve beraberlik" nutuklarıyla örtülür, fakat koku içeriden gelmeye devam eder. Heterobilim Okulu açısından bu durum, sinaptik hafızanın kopmasıdır; toplumun farklı hafıza uçları birbirine temas edemez, temas edemeyince vicdan akımı kesilir, vicdan akımı kesilince kimlik kendi kendisini sağlıklı hisseden hasta bir bedene dönüşür.

Kürt meselesi, Türk ulus kimliğinin inkâr mekanizmasını en çıplak biçimde gösteren ana kırıklardan biridir. Burada mesele yalnız etnik adlandırma, dil hakkı veya bölgesel siyaset değildir; bir halkın varlığının uzun süre güvenlik parantezine alınmasıdır. Kürt, kimi zaman "dağ Türkü" gibi absürt ve aşağılayıcı adlandırmalarla eritmeye çalışıldı, kimi zaman folklorik renge indirildi, kimi zaman asayiş meselesi, kimi zaman bölücülük tehdidi, kimi zaman terörle özdeşleştirilen homojen bir şüphe kategorisi hâline getirildi. Oysa Kürt hafızası yalnız silahlı çatışma, isyan, güvenlik ve sınır meselesinden ibaret değildir; dil, ağıt, dengbêj sesi, yayla, köy, sürgün, boşaltılmış ev, faili meçhul korkusu, annelerin kapı önünde bekleyişi, çocukların Türkçe karşısında yaşadığı mahcubiyet, şehirlerde bastırılmış aksan, kimliğini açıklarken ölçüp biçme zorunluluğu gibi binlerce gündelik yaradan oluşur. Türk ulus kimliği, Kürt hafızasını eşit yurttaşlık içinde dinlemek yerine sürekli terbiye etmeye, yönetmeye veya bastırmaya kalktığında yalnız Kürtleri yaralamaz, kendi ahlâkî dokusunu da çürütür.

Alevî hafızası ise başka bir inkâr katmanını açar. Alevîlik bu topraklarda yalnız bir inanç biçimi değil, ezilmişlik, saklanma, cem, deyiş, ocak, rızalık, lokma, nefes, Pir Sultan Abdal'ın asi sesi, Hacı Bektaş Veli'nin irfanı, köy odasının alçakgönüllü ışığı, kapıya gelen yabancıya karşı temkinli bakış ve tarih boyunca birikmiş güvensizlik demektir. Türk ulus kimliği çoğu zaman Sünnîliği açıkça etnik kimliğin parçası gibi söylemese bile, devletin dinî kurumları, okul bilgisi, cami merkezli kamusal ahlâk, zorunlu din dersi, cenaze törenleri ve resmî mukaddesat dili üzerinden Sünnî normu olağan yurttaşlık zemini gibi kurmuştur. Alevî, bu zeminde sık sık "kültürel zenginlik" diye övülmüş, fakat inançsal eşitlik bakımından yarım bırakılmıştır. Cemevinin statüsü, zorunlu din eğitimi, Diyanet'in Sünnî merkezli yapısı, Alevî katliamlarının toplumsal hafızadaki yeri, bütün bunlar yalnız hukukî sorunlar değildir; Türk ulus kimliğinin vicdan sınavlarıdır. Bir toplum, Pir Sultan'ın sesini türkü diye sevip Alevî'nin eşit yurttaşlık talebini duymuyorsa, orada estetik var ama etik metabolizma zayıftır.

Gayrimüslim hafıza, Türk ulus kimliğinin en sessiz ve en ağır gölgelerinden biridir. Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani ve diğer gayrimüslim topluluklar bu coğrafyanın yalnız eski sakinleri değildir; şehirlerin mimarisinde, zanaatlarında, ticaretinde, müziğinde, yemeklerinde, mezarlıklarında, kilise çanlarında, okul binalarında, terk edilmiş evlerinde, eski fotoğraflarında, duvar diplerinde kalan yazılarında hâlâ yaşayan hafıza katmanlarıdır. Fakat modern Türk ulus anlatısı, bu toplulukları çoğu zaman ya geçmişin dekoru gibi romantikleştirdi ya da siyasî şüphe ve sadakat problemi içinde gördü. İstanbul'un, İzmir'in, Kayseri'nin, Diyarbakır'ın, Mardin'in, Trabzon'un, Edirne'nin, Antakya'nın çok katmanlı hafızası, tekçi ulus anlatısının içinde inceltilmiş bir müze vitrinine dönüştürüldü. Gayrimüslim komşu artık yaşayan yurttaş olarak değil, nostaljik fotoğraf, eski ustalık,

kayıp lezzet, hüznü bina veya "bir zamanlar burada yaşarlardı" cümlesiyle anıldı. Bu, hafızanın mummylanmasıdır. Yaşayan hakikat, nostaljiye çevrilince vicdan rahatlar; çünkü nostalji hesap sormaz, yalnız güzel kokulu bir geçmiş hüznü üretir.

Ermeni hafızası bu noktada özellikle ağır bir etik fay hattıdır. Bir toplumun kendi tarihindeki büyük felâketleri konuşabilmesi, yalnız tarihçilik meselesi değildir; kolektif haysiyet meselesidir. İnkâr kültürü, tarihi korumaz; tarihi çürütür. Çünkü konuşulamayan her acı, başka bir kuşağın dilinde ya suskunluk ya da öfke olarak geri döner. Türk ulus kimliği, Ermeni hafızası karşısında çoğu zaman savunma refleksiyle konuştu: "Onlar da yaptı", "savaş şartlarıydı", "dış güçlerin oyunu", "arşivler açılın", "bizi suçluyorlar." Bu cümlelerin bir kısmı tarihsel tartışma başlığı olabilir; fakat acının kendisini duymayı engelleyen bir zırha dönüştüğünde etik felç üretir. Heterobilim Okulu açısından yüzleşme, kendini yok etmek değildir; zehri vücuttan atmanın başlangıcıdır. Bir kimlik, kendi tarihindeki karanlıkla temas ettiğinde küçülmez. Aksine çocukluktan çıkar. Çünkü olgun hafıza yalnız kahramanlarını değil, kurbanlarını ve utançlarını da taşır.

Göçmen ve mülteci meselesi ise Türk ulus kimliğinin güncel toksite alanlarından biridir. Bugünün Türkiye'sinde Suriyeliler, Afganlar, Afrikalı göçmenler ve başka göç hareketleri etrafında oluşan öfke, yalnız ekonomik sıkışmanın sonucu değildir; ulus kimliğinin kırılan sınırlarının da dışavurumudur. Ekonomik kriz, işsizlik, konut sorunu, sosyal yardım adaletsizlikleri, demografik kaygılar ve siyasal iktidarın göç politikalarındaki büyük kusurlar elbette tartışılmalıdır. Fakat bu tartışma kolayca insanlık dışı bir dile kaydığında, toksik kimlik devreye girer. Göçmen artık insan değil, yük, istila, tehdit, kirlilik, suç, nüfus planı, kültürel bozulma sembolü hâline gelir. En tuhafı şudur: Kendi tarihini göç, muhacirlik, sürgün, Balkan bozgunu, Kafkas acısı, Kırım göçü, savaş kaçınıklığı ve yoksulluk üzerinden kurmuş bir toplum, başkasının göçmenliğine karşı bazen taş kalpli davranabilir. Demek ki hafıza kendiliğinden ahlâk üretmez; doğru işlenmezse hınç üretir. Kendi dedesinin muhacirliğini kutsal hikâye gibi anlatıp bugünün yoksul göçmenini aşağılayan bilinç, hafızasını vicdanla değil, çıkarla kullanıyordu.

Bu ötekilerin ortak kaderi, Türk ulus kimliğinin merkezinde "fazla" görünmeleridir. Kürt fazla dil ister, Alevî fazla tanınma ister, gayrimüslim fazla hafıza taşır, göçmen fazla bedenle sokakta durur. Merkez kendisini normal saydığı için başkasının en doğal varlık talebini bile aşırılık gibi görür. İşte toksik merkez budur: Kendi imtiyazını doğallık, başkasının eşitlik talebini huzursuzluk diye adlandırır. Bu yüzden inkârın hafızası yalnız geçmişte kalmış bir resmî ideoloji sorunu değildir; gündelik hayatta bakış, şaka, aksan taklidi, mahalle dedikodusu, medya dili, mahkeme kararı, okul kitabı, seçim sloganı, apartman toplantısı ve sosyal medya linci olarak yeniden üretilir. Toksik kimlik büyük nutuklarda başlar, küçük cümlelerde yaşar. Bazen bir çocuğa "sen aslında nerelisin?" diye üçüncü kez sormaktır. Bazen bir Alevî'ye "siz de Müslüman mısınız?" diye cahil bir merakla yaklaşmaktır. Bazen bir Ermeni soyadını duyunca yüzün gerilmesidir. Bazen bir Suriyeli çocuğun parkta fazla gürültülü olduğunu düşünüp kendi çocuğunun gürültüsünü hayat sevinci saymaktır.

Türk ulus kimliğinin bu inkâr yükünden kurtulması için önce kendi merkezî masumiyet efsanesini terk etmesi gerekir. Masum millet yoktur; sadece yüzleşebilen ve yüzleşemeyen toplumlar vardır. Her halkın tarihinde acı da vardır, suç da, haysiyet de, ihanet de, merhamet de. Mesele, kendi geçmişini mahkeme salonuna çevirmek değil, kendi vicdanını arşiv odasından çıkarmaktır. Kürt'ün dilini, Alevî'nin cemini, gayrimüslimin mezar taşını, göçmenin korkusunu, yoksulun kırık cümlesini, kadının bastırılmış sesini ve çocuğun okulda susturulan sorusunu aynı toplumsal bedenin sinir uçları olarak görmeyen bir ulus kimliği, kendisini ne kadar güçlü ilan ederse etsin, içeriden uyuşmuştur. Heterobilim Okulu'nun sinaptik hafıza dediği şey tam burada yeniden kurucu bir ilke hâline gelir: Toplum, kopardığı hafıza bağlantılarını onarmadan etik metabolizmasını düzeltemez. Çünkü inkârın panzehiri unutmak değil, adaletle hatırlamaktır.

Filozof Kirpi: "Bir millet, susturduğu her halkın sesini toprağa gömdüğünü sanır; oysa o ses, yıllar sonra kendi çocuklarının vicdanında çatlak bir yankı olarak geri döner."

5. Erkeklik, Şehitlik ve Sert Ulus Bedeni

Ulus kimliği yalnız haritada, okul kitabında, resmî törende veya hukuk metninde kurulmaz; bedenine içine de yazılır. Nasıl yürüneceği, nasıl susulacağı, nasıl bakılacağı, ne zaman ağlanmayacağı, neyin utanç, neyin gurur sayılacağı, hangi ölümün kutsal, hangi korkunun ayıp, hangi kırılmanın zayıflık kabul edileceği kimliğin beden terbiyesidir. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği en güçlü alanlardan biri de burada, erkeklik, askerlik ve şehitlik etrafında kurulan sert ulus bedenidir. Bu beden, çoğu zaman genç, sağlam, erkek, disiplinli, emre hazır, acıya dayanıklı, ölüme yakın ve suskun bir bedendir. Vatan onun omuzlarına konur, devlet onun sırtından konuşur, millet onun göğsünde kahramanlık madalyası arar. Böylece yurttaşlık, düşünme, üretme, itiraz etme, adalet arama, hakikate sadakat ve başkasının haysiyetini koruma gibi sivil erdemlerden çok, fedakârlık, itaat, dayanıklılık, savaşma ve ölüme göze alma üzerinden ölçülür. Bu ölçü, ilk bakışta yüce görünür; fakat fazla yüceltilmiş her beden, bir süre sonra insanlığını kaybetmeye başlar.

Türk ulus kimliğinde erkeklik, yalnız biyolojik cinsiyet meselesi değil, siyasal karakter kalıbıdır. "Adam olmak", "delikanlılık", "mertlik", "namus", "söz", "vatan borcu", "ocak", "baba", "devlet baba", "asker millet" gibi ifadeler, gündelik dilde masum kültürel kalıplar gibi dolaşır; fakat hepsi birlikte düşünüldüğünde bir erkek yurttaşlık rejimi kurar. Bu rejimde iyi yurttaş, bir bakıma iyi erkek gibi tasarlanır: korkmaz, ağlamaz, fazla konuşmaz, emir alır, gerektiğinde vurur, gerektiğinde ölür, ailesini korur, toprağını savunur, devletine saygı duyar, semboller karşısında başını eğmez. Bu erkeklik yalnız erkekleri biçimlendirmez; kadınları, çocukları, yaşlıları, engellileri, farklı cinsel kimlikleri, kırılabilir bedenleri ve savaş karşıtı vicdanları da dolaylı olarak hizaya sokar. Çünkü merkezde sert erkek beden varsa, diğer bütün bedenler ona göre ya korunacak emanet, ya terbiye edilecek sapma, ya da eksik yurttaşlık formu gibi görülür.

Askerlik bu sert bedenine ana törenidir. Türkiye'de askerlik uzun süre yalnız devletin güvenlik ihtiyacını karşılayan bir kurum olarak değil, erkekliğin ve yurttaşlığın tamamlanma sahnesi olarak yaşandı. "Askerliğini yaptın mı?" sorusu, çoğu zaman yalnız idarî bir bilgi istemez; insanın erkeklik ve toplumsal kabul belgesini sorar. Askere gitmeyen, gidemeyen, gitmek istemeyen veya askerliği sorgulayan bedenler hemen kuşku alanına çekilir. Burada vatan sevgisi ile militarist disiplin birbirine karıştırılır. Elbette bir ülkenin savunması, yurttaşların ortak sorumluluğudur; fakat savunma ahlâkı ile askerleşmiş toplum aynı şey değildir. Savunma ahlâkı, hayatı korur; askerleşmiş akıl, hayatı sürekli cepheye çevirir. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği yer tam buradadır: Siyaset cephe olur, okul kışla olur, eleştiri mermi gibi algılanır, farklı düşünce iç tehdit sayılır, sivil alan üniformasız bir talim yerine döner. Sonra herkes şaşırır: Niye bu toplum sakin konuşmuyor? Çünkü yıllarca konuşmayı değil, hizalanmayı öğrendi.

Şehitlik ise bu kimlik rejiminin en yüksek sembolik mertebesidir. Şehitlik, dinî ve toplumsal anlamıyla acıyı taşıma, ölümü anlamlandırma ve kaybı kutsal bir çerçeveye yerleştirme işlevi görür. Bir evladını kaybeden ailenin acısını anlamlandırma ihtiyacı küçümsenemez; burada kaba bir seküler alaycılığa düşmek ahlâksızlık olur. Fakat problem, şehitlik duygusunun devlet ve siyaset tarafından sürekli mobilize edilmesidir. Ölüm, sorgulanması gereken siyasal kararların üstünü örten kutsal bir sis hâline geldiğinde, toplum yas tutamaz, yalnız tören yapar. Yas, insanı hakikate yaklaştırır; tören bazen hakikatin üstünü örter. Şehit annesinin gözyaşı, kameranın kadrajında millî birlik görüntüsüne dönüşür; baba, oğlunun tabutu başında "vatan sağ olsun" demeye zorlanan bir sembolik role sıkıştırılır; genç bedenine ölümü, onu ölüme götüren siyasal, askerî ve tarihsel koşullardan kopararak yüceltilir. Böylece ölüm konuşulamaz, çünkü kutsallaştırılmıştır. Oysa bir toplumun ölümlerine saygısı, onları yalnız yüceltmesinde değil, ölümleri neden yaşandı diye sorabilmesindedir.

Bu sert ulus bedeni kadınları da özel bir sembolik hapisaneye yerleştirir. Kadın, çoğu zaman vatanın namusu, milletin annesi, şehidin anası, askerın bekleyeni, evin ahlâk bekçisi, soyun devamı ve kültürün taşıyıcısı olarak yüceltilir. Yüceltme burada özgürleştirme değildir; tersine kadını temsil yükü altında ezer. Kadın kendi siyasal sözüyle değil, erkeğin fedakârlığını tamamlayan kutsal sabır figürüyle görünür olur. Ağlayabilir, fakat isyan ederse rahatsızlık verir. Evladının ölümü karşısında metinlere uygun konuşursa "metanetli anne" olur; devlete soru sorarsa "provokasyon" şüphesi başlar. Bu, yasın bile erkek devlet aklı tarafından denetlendiği bir düzendir. Kadının bedeni hem korunacak namus hem doğuracak rahim hem susacak vicdan olarak kodlandığında, ulus kimliği yalnız erkekleri sertleştirmez, kadınların acısını da devletin sembolik ekonomisine bağlar. Heterobilim Okulu açısından bu, etik metabolizmanın cinsiyet üzerinden zehirlenmesidir: toplum merhametini bile hiyerarşik dağıtır.

Erkeklik, şehitlik ve ulus bedeni arasındaki bağ sınıf meselesinden de bağımsız değildir. Vatan için ölme çağrısı genellikle yoksul mahallelerin, taşra evlerinin, işçi çocuklarının, işsiz gençlerin, küçük memur ailelerinin kapısını daha sert çalar. Millî gurur yukarıdan konuşur, ölüm aşağıdan taşınır. Büyük nutuklar kürsüde atılır, tabutlar çoğu zaman mütevazı evlerin önünden kalkar. Bu acı gerçek açıkça konuşulmadığında şehitlik söylemi sınıfsal eşitsizliği de örter. Zenginlerin çocukları başka gelecek ihtimalleriyle donatılırken, yoksulun çocuğu için askerlik bazen hem mecburiyet hem toplumsal saygınlık hem de devletle kurduğu en güçlü temas hâline gelir. Böylece ulus kimliği, sınıfsal adaletsizliği kutsal fedakârlık diliyle cilalar. Burada mesele kimsenin acısını küçültmek değildir; tersine acının kimler tarafından daha fazla taşındığını sormaktır. Çünkü haysiyetli bir toplum, ölümün kutsal adını anmadan önce, ölüm yükünün hangi sınıfların sırtına daha fazla bindirildiğine bakar.

Sert ulus bedeni, farklı erkeklikleri de ezer. Kırılgan, duygusal, savaş karşıtı, sanatçı, engelli, hasta, bakım veren, şiddeti reddeden, cinsel kimliği norm dışı olan, askerliğe mesafeli duran erkekler bu rejimde "eksik" veya "şüpheli" sayılabilir. Oysa insan olmak, her zaman sert olmak değildir. Bazen ağlamak, bazen kaçınmak, bazen itiraz etmek, bazen öldürmeyi reddetmek, bazen kalabalığın coşkısına katılmamak daha yüksek bir ahlâkî cesaret gerektirir. Toksik erkeklik ise cesareti yalnız fiziksel risk ve ölümle ölçer. Bu yüzden şiddeti reddeden vicdanı korkaklıkla karıştırır. Heterobilim Okulu'nun kolektif haysiyet fikri burada başka bir ölçü önerir: Bir toplumun gücü, kaç genci ölüme gönderebildiğinde değil, kaç gencini hayatta, özgür, düşünen, üreten ve başkasına zulmetmeyen insan olarak tutabildiğinde ölçülür.

Bu bölümün asıl meselesi, vatan savunmasını değersizleştirmek değil, vatan fikrinin sürekli erkeklik, ölüm ve sertlik üzerinden kurulmasına itiraz etmektir. Vatan yalnız sınır değildir; vatan, çocuğun korkmadan soru sorabildiği okul, kadının susmadan yas tutabildiği meydan, Kürt'ün dilini saklamadığı sokak, Alevî'nin inancını açıklarken gerilmediği mahalle, gayrimüslimin mezar taşının kırılmadığı şehir, yoksulun çocuğunu ölüme değil hayata hazırladığı evdir. Vatani yalnız askerî beden üzerinden düşünmek, vatanın sivil ruhunu yoksullaştırır. Bir ülkeyi sevmek, onu sürekli cephe hâlinde hayal etmek değildir; o ülkede yaşayan insanların haysiyetini koruyacak bir ortak hayat kurabilmektir. Türk ulus kimliği, erkeklik ve şehitlik etrafında ördüğü sert kabuğu çatlatmadan kendi çoğul bedenini bulamaz. Çünkü millet yalnız dimdik duran omurga değildir; titreyen el, ağlayan göz, düşünen baş, konuşan dil, yorulan işçi beli, çocuk nefesi ve yaşlı dizidir.

Filozof Kirpi: "Bir millet, erkekliğini fazla kutsarsa insanlığını eksiltir; çünkü vatan, yalnız ölmeye hazır göğüslerden değil, yaşamaya cesaret eden kırılan kalplerden de kurulur."

6. Millî Gururun Ekonomisi: Yoksulluk, Sınıf ve Sembolik Teselli

Bir ulus kimliği yalnız bayrakta, marşta, askerî törende veya tarih kitabında kurulmaz, ekmek kuyruğunda, pazar filesinde, işçinin nasırlı elinde, emeklinin sabah erken saatte ucuz et kuyruğuna girmesinde, annenin

çocuğuna beslenme çantası hazırlarken utancını saklamasında, babanın eve eksik poşetle dönüp sessizleşmesinde de kurulur. Kimlik, yalnız yüksek ideallerin değil, gündelik geçim sıkıntısının da içinden geçer. Türk ulus kimliğinin toksikleştiği alanlardan biri, yoksulluğun millî gururla örtülmesidir. Halkın sofrası küçülürken, ona büyük tarih anlatılır; maaşı erirken, ona büyük millet olduğu hatırlatılır; geleceği daralırken, ona dış güçlere karşı dik durması söylenir. Böylece ekonomik acı, politik muhasebeye dönüşeceğine sembolik teselliyle uyuşturulur. Bu uyuşturma, ilk bakışta moral gibi görünür, fakat uzun vadede halkın sınıf bilincini, adalet talebini ve hesap sorma yeteneğini zayıflatır. Aç insanın önüne gurur koymak, ekmek vermek değildir; yalnız açlığı daha süslü bir kelimeyle yönetmektir.

Millî gurur, sağlıklı bir biçimde kurulduğunda toplumu ayakta tutabilir. Bir halkın kendi tarihine, diline, emeğine, direncine, kültürüne ve yaşama azmine saygı duyması değerlidir. İnsan kendisini aşağılanmış, köksüz, değersiz hissettiğinde toplumsal çözülme hızlanır. Fakat millî gurur, yoksulluğu görünmez kılan bir perdeye dönüştüğünde toksikleşir. "Biz büyük milletiz" cümlesi, "neden yoksuluz?" sorusunu bastırıyorsa artık haysiyet değil, ideolojik sakinleştiricidir. Bu sakinleştirici özellikle kriz zamanlarında daha çok dağıtılır. Ekonomi bozulur, pazar pahalılaşır, genç işsiz kalır, emekli geçinemez, işçi borçla döner, çiftçi toprağından kopar, esnaf kepenk indirir; fakat siyasal dil hemen daha yüksek perdeden konuşmaya başlar: vatan, bayrak, yerli üretim, dış mihrak, millî bağımsızlık, büyük oyun, tarihî yürüyüş. İnsanların cebindeki boşluk, kulaklarına doldurulan büyük cümlelerle kapatılmaya çalışılır. Cebin boşluğu sesle dolmaz, bunu en iyi pazardan yarım kilo eksik dönen insan bilir.

Sınıf meselesi burada kimlik meselesinin içine gömülür. Türk ulus kimliğinin resmî ve popüler biçimleri, çoğu zaman toplumu sınıflardan oluşan çatışmalı bir yapı olarak değil, ortak kaderi paylaşan yekpare bir millet olarak düşünmeyi sever. Bu söylem, ilk anda birleştirici görünür; fakat işçinin, memurun, köylünün, emeklinin, işsiz, taşeron çalışanın, küçük esnafın, güvencesiz gencin somut sorunlarını millî birlik potasında eritirse adaletsizliği örter. Sermaye büyürken emek küçülüyorsa, birkaç zümre zenginleşirken milyonlar borçlanıyorsa, kamu kaynakları belli çevrelere akarken yoksuldan sabır bekleniyorsa, orada "hepimiz aynı gemideyiz" demek siyasî bir nezaket değil, sınıfsal bir sis makinesidir. Aynı gemide olmak için aynı kamarada yaşamak gerekir. Birileri güvertede fırtına yerken, birileri kaptan köşkünde ziyafet çekiyorsa, millet söylemi sınıf gerçeğini gizlemek için kullanılıyor demektir.

Milliyetçilik, sınıfsal çelişkileri yönetme konusunda tarih boyunca çok kullanışlı bir araç olmuştur. Çünkü yoksul insana kendi yoksulluğunun failini göstermek yerine, ona daha soyut bir düşman gösterir. İşçi düşük ücretinin hesabını patrondan ve onu koruyan düzenden soracağı yerde, öfkesini göçmene, azınlığa, dış güce, farklı kimliğe, muhalif entelektüele veya "yerli ve millî olmayan" hayalî figüre yöneltebilir. Böylece ekonomik düzen kendisini aklar, öfke yatayda dolaşır. Yukarıya çıkması gereken öfke, yana doğru saldırır. Bu, toksik kimliğin en sinsi başarılarından biridir: Yoksulun öfkesini adalet arayışına değil, başka bir yoksula yönlendirmek. Suriyeli işçi, Kürt işçi, Alevî emekçi, kadın çalışan, güvencesiz genç, taşralı göçmen, hepsi birbirine kırdırılırken, gerçek kaynak dağılımı meselesi sisin arkasında kalır. Yoksulluk, kimlik savaşlarıyla yönetilir; millet, sınıfın üstüne örtülen kalın bir battaniyeye dönüşür.

Bu sembolik teselli düzeninde "fedakârlık" kelimesi de özel bir yer tutar. Halktan sürekli fedakârlık istenir. Daha az tüket, daha çok sabret, devletin yanında dur, dış güçlere karşı dayan, kriz geçecek, büyük hedefler var, bugün zor ama yarın iyi olacak. Bu cümleler, belli tarihsel anlarda toplumsal dayanışma çağrısı olarak anlamlı olabilir. Fakat fedakârlık hep aşağıdan isteniyor, yukarıdaki imtiyaz sahipleri konforundan vazgeçmiyorsa, fedakârlık ahlâkı değil, sınıfsal itaat pedagojisi üretilir. Yoksulun sabrı kutsanır, zenginin şatafatı başarı hikâyesi diye pazarlanır. Halkın sofrasındaki eksiklik "millî mücadele ruhu" diye anlatılır, iktidar çevrelerinin bolluğu ise "güçlü Türkiye" görüntüsü olarak sunulur. Burada toksik olan yalnız ekonomik eşitsizlik değildir; eşitsizliğin ahlâkî dil yoluyla meşrulaştırılmasıdır. İnsanlara yoksulluğu kader gibi, sabrı ibadet gibi, itirazı nankörlük gibi öğretirseniz, toplumun etik metabolizmasını bozarsınız.

Heterobilim Okulu açısından burada “ekonomik toksisite” ile “sembolik toksisite” birbirine bağlanır. Ekonomik toksisite, emeğin değersizleşmesi, gelirin adaletsiz dağılması, kamusal kaynakların yandaş ağlara aktarılması, gençlerin geleceksizleştirilmesi, yoksulluğun kalıcılığıdır. Sembolik toksisite ise bu maddî çürümenin üstüne millî gurur, dinî sabır, tarihî büyüklük, dış düşman, yerli ve millî kalkınma gibi söylem örtüleri sermektir. Böylece halkın acısı hakikat olmaktan çıkar, yönetilebilir duyguya dönüşür. İnsanlar öfkelenir ama doğru yere öfkelenemez; utanır ama bu utancı politik talebe çeviremez; gururlanır ama bu gurur ona eklemek, hukuk, özgürlük ve güvenli gelecek getirmez. Bir toplumun etik metabolizması, sofrasındaki adaletsizliği görebildiği ölçüde sağlıklıdır. Sofra küçülürken nutuk büyüyorsa, orada metabolizma bozulmuş demektir.

Türk ulus kimliğinin sınıfla kurduğu ilişkinin bir başka boyutu da taşra ve emek romantizmidir. Köylü, işçi, esnaf, asker ailesi, maden işçisi, çay üreticisi, fındık toplayıcısı, inşaat işçisi, kuryelik yapan genç, pazarcı kadın, temizlik işçisi, hepsi millî anlatıda sık sık “aziz milletin cefakâr evlatları” olarak anılır. Bu ifade ilk bakışta saygı gibi durur, fakat çoğu zaman gerçek hak talebinin yerine geçer. İnsanların emeği kutsanır, ama ücretleri düzeltilmez; alın teri övülür, ama çalışma koşulları iyileştirilmez; köylü milletin efendisi denir, ama köylü borçla ve girdi maliyetiyle boğuşur; işçi kutsal üretici ilan edilir, ama sendikal hakları zayıflatılır. Toksik millî söylem, emeği yüceltirken emekçiyi güçsüz bırakır. Bu yüzden “cefakâr millet” övgüsü, bazen halkın sırtına vurulmuş kadife kaplı bir kırbaştır. Övgü çok, hak azsa orada sahici saygı yoktur.

Yoksulluğun millî gururla örtülmesi, bireyin iç dünyasında da derin bir çatlak üretir. İnsan geçinemediğini söylemekten utanır, çünkü ona güçlü milletin evladı olduğu öğretilmiştir. Borcunu, açlığını, eksikliğini, çocuğuna alamadığı ayakkabıyı, pazarda geri bıraktığı meyveyi, ödeyemediği faturayı kişisel başarısızlık gibi yaşar. Oysa yoksulluk yalnız bireysel beceriksizlik değil, çoğu zaman yapısal adaletsizliğin sonucudur. Toksik kimlik düzeni, bu yapısal gerçeği kişisel sabır ve millî gururla bastırır. Böylece insan hem yoksul hem suçlu hisseder. Kendi hakkını istemek yerine, kendisini daha çok dayanması gereken biri gibi görür. Bu içselleştirilmiş yoksulluk terbiyesi, toplumun politik enerjisini emer. İnsan hakkını istemeye değil, ayakta kalmaya odaklanır. Ayakta kalmaya zorlanan toplum, yürümeyi unutar.

Bu bölümün temel hükmü şudur: Türk ulus kimliği, sınıfsal adaletsizliği görünmez kıldığı ölçüde toksikleşir. Millî gurur, halkın haysiyetini büyütüyorsa değerlidir; fakat halkın yoksulluğunu örtüyor, sınıfsal öfkeyi saptırıyor, adalet talebini sadakat sınavına çeviriyor, emeği kutsayıp emekçiyi güçsüz bırakıyorsa zehir üretir. Gerçek kolektif haysiyet, yalnız bayrak karşısında ayağa kalkmakla değil, işçinin ücretini, emeklinin sofrasını, çocuğun beslenmesini, gencin geleceğini, kadının güvencesini, köylünün toprağını, esnafın onurunu, yoksulun hakkını korumakla kurulur. Millet, aç insanlara büyük cümleler söyleyenlerin değil, açlığı ortadan kaldırmak için adalet isteyenlerin ortak adıdır.

Filozof Kirpi: “Ekmeği küçülen halka bayrağı büyüterek teselli veren akıl, millet kurmaz; yalnız yoksulluğun üstüne kırmızı bir perde çeker.”

7. Dinî Alaşım: Türk İslâm Sentezi ve Kutsal Sadakat Rejimi

Türk ulus kimliğinin modern serüveninde din hiçbir zaman sahneden tamamen çekilmedi; bazen açıkça konuştu, bazen susmuş gibi yapıp arka odadan fısıldadı, bazen devletin laiklik dili içinde denetlendi, bazen milliyetçi duygunun harcına karıştırıldı, bazen de siyasal iktidarların elinde kutsal bir sadakat terazisine dönüştürüldü. Bu yüzden Türk ulus kimliğinin toksisitesini anlamak isteyen biri, yalnız seküler milliyetçiliğe bakarak yetinemez; Türklük ile Sünnî Müslümanlık arasında kurulan tarihsel, pedagojik, bürokratik ve duygusal alışımı da masaya yatırmak zorundadır. Buradaki mesele İslâm’ın kendisini mahkûm etmek değildir; mesele, dinin devlet eliyle millî kimliğin disiplin aygıtına dönüştürülmesidir. Din, vicdanı büyüttüğünde rahmettir; haksızlığı örttüğünde sis olur. Din, yoksulun hakkını sorduğunda adalettir; iktidarın

diliyle konuştuğunda kutsal ambalajlı emir komutaya dönüşür. Türk İslâm sentezi dediğimiz damar da tam bu alacakaranlıkta doğar: Türklüğü dinle, dini devletle, devleti sadakatle, sadakati de makbul vatandaşlıkla birbirine bağlayan uzun bir ideolojik örgü.

Cumhuriyet'in kurucu yıllarında resmî ideoloji, kendisini büyük ölçüde seküler bir ulus inşası olarak sundu. Fakat bu sekülerlik, toplumsal çoğulluğu eşit mesafede tanıyan özgürlükçü bir kamusal alan kurmaktan çok, dinî alanı devlet denetimine alan merkezî bir düzenleme olarak işledi. Diyanet'in kuruluşundan zorunlu din bilgisi tartışmalarına, caminin kamusal ahlâktaki yerine, imamın köy ve mahalle hayatındaki rolüne kadar din, bütünüyle sivil alana bırakılmış bir inanç alanı olmadı. Devlet, dini bastırırken bile onu kendi bürokratik gözetimi altında tuttu. Bu tuhaf durum, Türkiye'de dinin hem kontrol edilen hem kullanılan bir kimlik kaynağına dönüşmesine yol açtı. Laiklik adına dinin bağımsız toplumsal sesleri daraltılırken, devletin uygun gördüğü Sünnî İslâm biçimi kamusal normalin içine yerleşti. Böylece Türk ulus kimliği kâğıt üzerinde seküler yurttaşlık iddiasını sürdürdü, fakat gündelik hayatta Sünnîlik çoğu zaman görünmez norm olarak çalıştı.

Türk İslâm sentezi, özellikle sağ milliyetçi ve muhafazakâr damar içinde, bu görünmez normu açık ideolojiye dönüştürdü. Buna göre Türk kimliği yalnız dil, tarih ve vatan üzerinden değil, İslâm'ın koruyuculuğu, bayraktarlığı ve ahlâkî taşıyıcılığı üzerinden de anlam kazandı. Türk, yalnız bir etnik veya yurttaşlık adı değil, İslâm'a hizmet etmiş tarihsel özne gibi sunuldu. Malazgirt'ten İstanbul'un fethine, Çanakkale'den Cumhuriyet sonrasındaki millî anlatılara kadar pek çok tarihsel olay, din ile milletin birbirini kutsadığı bir sahneye yerleştirildi. Bu anlatı, geniş kitleler için güçlü bir aidiyet ve fedakârlık duygusu üretebilir; bunu küçümsemek kolaycılık olur. Fakat sorun şurada başlar: Din, milletin ahlâkî derinliği olmaktan çıkıp, millet adına konuşanların dokunulmazlık zırhına dönüşürse, hem din kirlenir hem millet çoraklaşır. Kutsal olan, hakikati büyütme yerine eleştiriye susturmak için kullanıldığında, iman vicdan değil, siyasî mühür olur.

14

Bu alışımın en ağır sonucu, Sünnî normun "doğal millet dini" gibi çalışmasıdır. Türkiye'de Aleviler, gayrimüslimler, sekülerler, agnostikler, ateistler, farklı mezhepler, heterodoks inanç biçimleri ve dinle mesafeli yurttaşlar, çoğu zaman bu normun çevresinde konumlandırıldı. Kimse açıkça "makbul Türk Sünnî olmalıdır" demese bile, okul ritüelleri, cenaze dili, devlet törenleri, Diyanet hizmetleri, din dersi içerikleri, medya dili, aile ahlâkı, mahalle baskısı ve siyasî söylem, Sünnî Müslümanlığı toplumsal merkezin tabii hali gibi kurdu. Bu durumda diğer inançlar "zenginlik", "renk", "hoşgörü konusu" veya "hassasiyet" olarak anıldı, fakat eşit kurucu unsur olarak tanınmakta zorlandı. Hoşgörü dili burada aldaticıdır; çünkü hoşgören daima üst konumdadır. Eşitlik, başkasına tahammül etmek değildir; başkasını kendi varlığı kadar kurucu kabul etmektir. Türk ulus kimliğinin dinî toksisitesi, işte bu eşitlik yerine hoşgörü dağıtan merkezî kibirde görünür.

Dinî alışımın bir başka işlevi, siyasal sadakati kutsallaştırmasıdır. Devlet veya iktidar kendisini milletin ve dinin ortak temsilcisi gibi sunduğunda, ona itiraz etmek yalnız siyasî muhalefet olmaktan çıkar, neredeyse manevî bir suç gibi kodlanır. "Devlete karşı gelinmez", "milletin değerlerine saldırıyorlar", "ezana, bayrağa, vatana düşmanlar", "yerli ve millî olmayanlar" gibi ifadeler, çoğu zaman rasyonel tartışmanın yerine kutsal alarm sistemi kurar. Böylece iktidarın hataları, yolsuzlukları, adaletsizlikleri, hukuk ihlalleri veya ekonomik başarısızlıkları, din ve millet duygusunun sıcak örtüsü altına alınır. Halktan hakikat değil, sadakat beklenir. Eleştiri, ahlâkî sorumluluk olmaktan çıkar, nankörlük ya da ihanet gibi gösterilir. Bu ise dinin özündeki muhasebe ahlâkını öldürür. Oysa din, iktidarın önünde eğilen değil, Firavun'un yüzüne söz söyleyen vicdan olduğunda anlamlıdır. Kutsal sadakat rejimi, bu peygamberî itiraz damarını keser, yerine uslu cemaat psikolojisi koyar.

Yoksulluk ve din arasındaki ilişki de bu toksisiteyi derinleştirir. Yoksul halka sabır, tevekkül, kanaat ve şükür telkin edilirken, adalet, kul hakkı, israf, rüşvet, liyakat ve kamu malı gibi kavramlar çoğu zaman gerektiği sertlikte konuşulmaz. Sabır, zulme dayanma terbiyesi hâline getirilirse dinin ahlâkî omurgası kırılır. Tevekkül, sorumluluk almayan yönetimlerin sığınağı olursa iman değil, politik anestezi üretir. Kanaat, yoksulun payına

düşen küçük lokmayı kutsarken, zenginin taşkın iştahını sorgulamıyorsa, orada din değil, sınıfsal uyuşturma vardır. Türk İslâm sentezinin toksik biçimleri, halkın ekonomik acısını kader, millî görev veya manevî sınav gibi sunarak sınıfsal adalet talebini zayıflatabilir. Oysa İslâm'ın adalet damarını ciddiye alan bir okuma, önce kamu malının hesabını sorar, yetimin hakkına bakar, emeğin ücretini geciktirmeyi zulüm sayar, kibri ve gösterişi ahlâkî çürüme kabul eder. Din bu soruları sormuyorsa, yalnız törensel bir buhurdanlık gibi iktidar masasını kokulandırıyor.

Heterobilim Okulu açısından bu mesele, etik metabolizmanın kutsal semboller üzerinden zehirlenmesidir. Sağlıklı bir toplumda din, vicdanî harekete geçirir; insanı başkasının acısına açar, haksızlık karşısında tedirgin eder, kibri kırar, merhameti büyütür, ölümü hatırlatarak iktidar sarhoşluğunu sınırlar. Toksik toplumda ise din, kimlik sınırı çizer; kimin bizden, kimin dışarıdan, kimin makbul, kimin sapkın, kimin yerli, kimin bozuk olduğunu belirleyen bir damgayla dönüşür. Bu durumda dinin metafizik derinliği sığlaşır, ahlâkî çağrısı zayıflar, ritüeli kalır ama ruhu çekilir. İnsan namaz kılar ama kul hakkına susar; oruç tutar ama yoksulun sofrasına bakmaz; vatan için dua eder ama vatanın içinde ezilenin sesini duymaz; mukaddesata sahip çıkar ama hakikate sahip çıkmaz. Bu, dindarlık değil, kutsal sembollerle süslenmiş kimlik narsisizmidir.

Türk ulus kimliği, dinle kurduğu ilişkiyi yeniden düşünmeden toksik damarlarından kurtulamaz. Bunun yolu dini kamusal hayattan kovmak değildir; böyle bir yaklaşım hem toplumsal gerçekliği inkâr eder hem de yeni bir seküler kibir üretir. Mesele, dini devletin kimlik mühendisliğinden, milliyetçiliğin hınç ekonomisinden ve iktidarın sadakat talebinden özgürleştirmektir. Din, Türk olmanın tapu senedi değildir. Sünnîlik, yurttaşlığın görünmez ön şartı değildir. Diyanet, toplumun bütün inanç çoğulluğunu bastıran merkezî aygıt olmamalıdır. Okul, çocuğa tek bir mezhebî normu ahlâkî kendisi gibi öğretmemelidir. Millî kimlik, dinî sembollerini eleştiriden muaf kalkan gibi kullanmamalıdır. Gerçek inanç, eleştiriden korkmaz; çünkü hakikat korkakların değil, yüzleşebilenlerin yurdu.

Bu bölümün ana hükmü şudur: Türk İslâm sentezi, tarihsel bir aidiyet ve anlam kaynağı olarak okunabilir; fakat Türklüğü, Sünnîliği, devleti ve siyasî sadakati birbirine kilitleyen bir rejime dönüştüğünde toksikleşir. Bu toksisite, dini derinleştirmez; onu daraltır. Milleti güçlendirmez; onu tek biçimli bir kutsal kalıba sıkıştırır. Devleti ahlâklı kılmaz; ona kutsal dokunulmazlık verir. Haysiyetli bir toplumda din, iktidarın megafonu değil, mazlumun iç sesi olmalıdır. Türk ulus kimliği, dinî çoğulluğu tanımayı, Alevî hafızasını eşit görmeyi, gayrimüslim yurttaşın nostaljik kalıntı değil yaşayan ortak kabul etmeyi, seküler yurttaşın eksik ahlâklı saymamayı ve Müslümanlığı devletin sadakat mührü olmaktan çıkarmayı başardığında zehrini biraz atabilir.

Filozof Kirpi: "Din, milletin vicdanını büyütürse rahmet olur; devletin bekçi kulübesine kapatılırsa ezanın sesi bile emir komuta kokar."

8. Hınç, Korku ve Mağduriyet: Ulusal Duyguların Psikopolitiği

Ulus kimliği yalnız akılla, hukukla, tarih kitabıyla, anayasa maddesiyle kurulmaz; daha derinde duygularla kurulur. İnsan çoğu zaman millete düşünerek değil, titreyerek, öfkelenerek, gururlanarak, korkarak, utanarak, sevinerek, yas tutarak ve bazen de hınç duyarak bağlanır. Bu yüzden Türk ulus kimliğinin toksisitesini anlamak için yalnız devlet aygıtına, okul disiplinine, askerlik ritüeline, dil politikasına veya dinî alışıma bakmak yetmez; bu kimliğin hangi duygularla beslendiğine de bakmak gerekir. Çünkü her ulus, kendi içinde bir duygu ekonomisi taşır. Bazı duygular dolaşıma sokulur, bazıları bastırılır, bazıları kutsanır, bazıları ayıplanır. Gurur teşvik edilir, utanç bastırılır; öfke meşrulaştırılır, yas denetlenir; korku diri tutulur, merhamet seçici dağıtılır. Toksik ulus kimliği tam burada belirir: Toplumun duygusal damarlarına sürekli korku, kuşatılmışlık, mağduriyet ve hınç pompalar, sonra da bu zehirli dolaşımı "millî bilinç" diye adlandırır.

Hinç, yalnız öfke değildir. Öfke bazen haklıdır, hatta ahlâkîdir; haksızlığa karşı insanın içinden yükselen sıcak itirazdır. Hinç ise işlenmemiş, yüzleşmemiş, dönüştürülmemiş ve başkasına yöneltilerek yaşatılmış yaradır. Öfke adalet ister, hinç intikam ister. Öfke hesap sorar, hinç düşman arar. Öfke hakikate yaklaşabilir, hinç hakikati kendi karanlığına göre büker. Türk ulus kimliğinin bazı zehirli biçimlerinde hinç, tarihsel mağduriyet anlatılarıyla beslenir: imparatorluk yıkıldı, Batı bizi böldü, içeride hainler vardı, herkes bize düşman, bizi kiskanıyorlar, bizi durdurmak istiyorlar, biz mazlum ama büyük bir milletiz. Bu cümlelerin içinde tarihsel gerçeklik kırıntıları bulunabilir; Osmanlı'nın çöküşü, savaşlar, göçler, işgaller, yoksulluklar ve uluslararası güç mücadeleleri elbette gerçek olaylardır. Fakat mesele, bu olayların nasıl işlendiğidir. Sağlıklı hafıza acıyı bilgiye ve adalete dönüştürür; toksik hafıza acıyı sürekli diri tutulan bir hinç sermayesine çevirir.

Korku, bu psikopolitiğin en kullanışlı duygusudur. Korkmuş toplumlar kolay hizalanır. Korku, eleştirel düşüncüyü daraltır, karmaşık sorunları basit düşman imgelerine indirger, ahlâkî muhakemeyi güvenlik refleksine teslim eder. Türk ulus kimliği uzun süre "bölünme", "dış güç", "iç düşman", "irtica", "beka", "terör", "ahlâkî çöküş", "Batı komplosu", "mezhep tehdidi", "göçmen istilası" gibi farklı korku başlıklarıyla yönetildi. Bu korkuların bazıları tamamen hayal ürünü değildir; her toplumun gerçek güvenlik sorunları, tarihsel tehditleri ve siyasal riskleri olabilir. Fakat toksisite, gerçek riskin sürekli genelleştirilerek bütün toplumsal alanı zehirlemesidir. Bir terör örgütüyle mücadele etmek başka şeydir, bir halkı sürekli şüphe altında tutmak başka şey. Dış politikada çıkar çatışması yaşamak başka şeydir, bütün dünyayı bize karşı kurulmuş karanlık bir masa gibi anlatmak başka şey. Göç yönetimi sorunu başka şeydir, göçmeni insanlıktan çıkaran bir öfke dili kurmak başka şey. Korku, ölçüsünü kaybettiğinde akıl değil, panik üretir.

Mağduriyet duygusu ise bu korku rejimine ahlâkî üstünlük hissi ekler. Kendini sürekli mağdur hisseden ulus kimliği, yaptığı hataları görmekte zorlanır. Çünkü mağduriyet, kimliğe masumiyet zırhı giydirir. "Biz zaten çok acı çektik" cümlesi, bazen "bizim yaptıklarımızı fazla kurcalamayın" anlamına gelir. Bu, tehlikeli bir duygusal kurnazlıktır. Elbette Türklerin tarihsel acıları vardır; Balkanlardan Kafkaslara, Yemen'den Sarıkamış'a, Çanakkale'den mübadeleye, yoksulluktan göç yollarına kadar geniş bir acı coğrafyası mevcuttur. Fakat hiçbir acı, başka acıları inkâr etme hakkı vermez. Mağduriyet, adalet kapısını açıyorsa kıymetlidir; başkasının acısını susturuyorsa zehirdir. Toksik Türk ulus kimliği, kendi mağduriyetini evrensel insanlık deneyimi olarak değil, istisnaî ve dokunulmaz bir millî kutsallık olarak kurduğunda, başkasının yasına sağırlaşır. Kendi ölüsüne ağır yakar, başkasının ölüsünü istatistik veya tehdit diye okur.

Bu duygusal rejimin en belirgin sonucu, eleştirinin saldırı gibi algılanmasıdır. Hinçle beslenen kimlik, kendisine yönelen her soruyu düşmanlık sanır. "Türk ulus kimliği nasıl kuruldu?", "Kürtlerin hafızası neden bastırıldı?", "Alevîler neden eşit yurttaşlık talebinde hâlâ yaralı?", "Gayrimüslimlerin bu topraklardaki kaybı nasıl konuşulacak?", "Devlet şiddeti nasıl hesap verecek?", "Milliyetçilik yoksulluğu nasıl örter?" gibi sorular, sağlıklı bir toplumda düşünce alanı açar. Toksik toplumda ise bu sorular hemen savunma alarmı üretir. Kimlik, düşünmek yerine kasılır. Kasılmış kimlik dinlemez, yalnız cevap yetiştirir. Oysa eleştiri, kimliğin düşmanı değildir; kimliğin aynasıdır. Fakat hinçle yaşayan toplum aynaya bakamaz, çünkü aynada yalnız düşmanı değil, kendi yüzündeki sertleşmeyi de görür.

Ulusal duyguların psikopolitiği aile içinde, mahallede, okulda ve medyada yeniden üretilir. Çocuk, daha küçük yaşta kime güveneceğini, kimden korkacağını, hangi milletlerin bizi sevmediğini, hangi toplulukların tehlikeli olduğunu, hangi kimliklerin "fazla konuştuğunu", hangi acıların "abartıldığını" duyarak büyür. Bu bilgi çoğu zaman kitap bilgisi değildir; yemek masasında kurulan cümledir, televizyonda bağırarak yorumcudur, okulda öğretmenin yüz ifadesidir, sosyal medyada dolaşan öfkedir, aile büyüğünün yarım yamalak tarih anlatısıdır. Böylece millî duygu, nesilden nesle yalnız törenle değil, gündelik dilin küçük iğneleriyle aktarılır. Hinç, bazen büyük nutuklarla değil, çocukken duyulan tek bir cümleyle yerleşir: "Onlara güven olmaz." Bu cümle, bir toplumun sinir sistemine çakılmış paslı çivi gibidir. Çıkarılmadıkça her temas acı verir.

Medya ve siyaset, bu duyguları yönetme konusunda özel bir maharet geliştirmiştir. Ekonomik kriz mi var, dış düşman dili yükselir. Hukuk sorunu mu var, beka söylemi devreye girer. Yolsuzluk iddiası mı var, millî iradeye saldırı denir. Toplumsal öfke mi birikiyor, başka bir kimlik günah keçisi yapılır. Toksik ulus kimliği, yurttaşın gerçek acısını soyut düşman imgelerine tercüme eder. İnsan kira ödeyemez, ama ona vatanın kuşatıldığı anlatılır. Genç iş bulamaz, ama ona ülkenin büyük yürüyüşünden söz edilir. Emekli geçinemeyiz, ama ona sabır ve millî gurur telkin edilir. Böylece ekonomik ve siyasal gerçeklik duygusal sisin içinde kaybolur. Bu sis, yalnız iktidarın işine yaramaz; muhalif kimlikler de bazen kendi hınçlarını benzer biçimde dolaşıma sokar. Çünkü hınç bulaşıcıdır. Bir kere siyasetin ana dili hâline geldi mi, herkes kendi yarasını başkasına silah yapmaya başlar.

Heterobilim Okulu açısından bu tablo, duygusal toksisite olarak adlandırılabilir. Duygusal toksisite, bir toplumun acılarını adaletle işlemek yerine onları korku, hınç, mağduriyet ve düşmanlık üzerinden dolaşıma sokmasıdır. Etik metabolizma burada bozulur; çünkü toplumun duygu üretimi vicdanı büyütme yerine savunma reflekslerini şişirir. Sinaptik hafıza kopar; çünkü farklı grupların acıları birbirine değmez. Yersel ontoloji zayıflar; çünkü somut hayat deneyimleri soyut millî sloganların altında ezilir. Poetik topografya kurur; çünkü yerin, insanın, mezarın, dilin, sofranın, ağdın gerçek sesi ideolojik gürültüde duyulmaz hâle gelir. Praksiyom burada şu soruyu sorar: Bir kimlik kendisini hangi eylemde doğruluyor? Başkasının haysiyetini koruyarak mı, yoksa başkasının sesini bastırarak mı? Sorunun cevabı, kimliğin zehir mi, merhem mi ürettiğini gösterir.

Türk ulus kimliğinin bu duygusal zehirden çıkabilmesi için korkunun yerine muhakemeyi, hıncın yerine yüzleşmeyi, mağduriyetin yerine adaleti, gururun yerine haysiyeti koyması gerekir. Haysiyet, gururdan daha derindir. Gurur kendini yüceltmek ister; haysiyet kendini başkasını ezmeden taşıyabilmektir. Gurur kalabalık ister; haysiyet bazen yalnız kalmayı göze alır. Gurur bağırır; haysiyet sessizken bile dik durur. Bir milletin olgunluğu, kaç kez mağdur olduğunu anlatmasında değil, mağduriyetini başkasına zulüm ruhsatına çevirmemesinde görülür. Kendi yarasını kutsal bayrak gibi sallayan toplum iyileşmez; yarasını açıp temizleyen toplum iyileşir. Acıdan ahlâk doğabilir, ama yalnız doğru işlenirse. Yanlış işlenen acıdan hınç, hınçtan körlük, körlükten zulüm doğar.

Bu bölümün ana hükmü şudur: Türk ulus kimliğinin toksisitesi yalnız fikirlerde değil, duygularda da yaşar. Hınç, korku ve mağduriyet, kimliği sürekli savunma hâlinde tutar; savunma hâlindeki kimlik ise düşünemez, dinleyemez, yüzleşemez. Sağlıklı ulusal hafıza, kendi acısını inkâr etmez, fakat onu başkasının acısını bastırmak için kullanmaz. Sağlıklı yurttaşlık, korkuyu güvenlik aklına, öfkeyi adalet talebine, yası yüzleşmeye, gururu haysiyete dönüştürebildiği ölçüde mümkündür. Türk ulus kimliği kendi duygusal karanlığına bakmadan dönüşmez; çünkü zehir yalnız kurumlarda değil, kalbin alışkanlıklarında da dolaşır.

Filozof Kirpi: "İyileşmeyen millet hatırlamaz, hınçlanır; hınçlanan millet ise düşmanını büyütürken kendi vicdanını çocuk bırakır."

9. Medya, Popülizm ve Linççi Türklük

Türk ulus kimliğinin toksikleştiği en görünür çağdaş alanlardan biri medyadır; çünkü medya artık yalnız haber taşıyan bir araç değil, duyguları yoğun, korkuyu biçimlendiren, hıncı paketleyen, mağduriyeti pazarlayan, millî gururu köpürten ve yurttaşın gerçeklikle ilişkisini yeniden düzenleyen büyük bir psikopolitik fabrika hâline gelmiştir. Eskiden resmî tarih kitabı ve okul töreniyle yapılan kimlik terbiyesi, bugün televizyon stüdyolarında, sosyal medya akışlarında, video kesitlerinde, yorumcu bağırımlarında, dizi sahnelerinde, seçim kampanyalarında ve linç etiketlerinde sürdürülüyor. Türk ulus kimliği artık yalnız devletin arşivinde değil, ekranın parlak yüzeyinde de yeniden kuruluyor. Bu yüzey bazen bayrak dalgalandırıyor, bazen dış düşman

gösteriyor, bazen “yerli ve millî” diye bağıyor, bazen bir gazeteciyi, akademisyeni, sanatçiyi, öğrenciyi, Kürt siyasetçiyi, Alevî yurttaşı, göçmeni veya sıradan bir sosyal medya kullanıcıını hedef tahtasına koyuyor. Kimlik, ekranda hızlanınca düşünce yavaşlıyor; refleks aklın yerine geçiyor.

Popülizm, bu medya düzeninin siyasal dilidir. Popülizm halkı gerçek toplumsal çoğulluğu içinde değil, tek bir irade, tek bir beden, tek bir ses gibi hayal eder. “Millet böyle istiyor”, “halk kararını verdi”, “yerli ve millî olan budur”, “millete karşı olanlar”, “elitler”, “hainler”, “dış güçlerin aparatları” gibi kalıplar, toplumu karmaşık sınıfsal, kültürel, etnik, mezhebî ve politik ayrımlarıyla düşünmek yerine tek bir kutsal özneye indirger. Böylece halk, yaşayan insanların toplamı olmaktan çıkar, iktidarın ağzında konuşan soyut bir varlığa dönüşür. Bu soyut millet adına konuşan siyasetçi, gerçek yurttaşların itirazlarını kolayca gayrimeşru ilan eder. Çünkü artık karşısındaki kişi yalnız muhalif değildir; “milletin iradesine karşı” duran bir figürdür. İşte popülizmin zehri buradadır: Halk adına konuşurken halkın içindeki farklı sesleri susturur. “Millet” der, ama milleti çoğul hâliyle sevmez; yalnız kendi cümlesine benzeyen kısmını millet sayar.

Medya bu popülist dili gündelik heyecana çevirir. Televizyon ekranlarında sürekli kriz, tehdit, saldırı, kumpas, ihanet, beka, operasyon, provokasyon ve dış güç dili dolaşır. Haber, bilgi vermekten çok duygusal seferberlik üretir. Yurttaş, olan biteni anlamaya değil, pozisyon almaya çağrılır. “Ne oldu?” sorusundan önce “Kimden yanasın?” sorusu gelir. Bu soru geldiği anda hakikat daralır. Çünkü hakikat, taraf sadakatiyle ölçülmeye başlarsa haber biter, propaganda başlar. Türk ulus kimliğinin toksik biçimleri medyada özellikle bu sadakat talebiyle büyür. Bir olayın maddî gerçekliği, hukuku, tarihsel bağlamı veya insani boyutu ikinci plana itilir; olay hemen millî ve gayrimillî, yerli ve yabancı, bizden ve onlardan, vatansever ve hain gibi sert karşıtlıklara bölünür. Bu bölünme izleyiciye düşünme zahmeti bırakmaz. Zaten popülist medya düşünce istemez; hazır öfke ister. Hazır öfke, reytingin ve siyasal mobilizasyonun ucuz yakıtıdır.

18

Sosyal medya bu süreci daha da hızlandırır. Televizyonun stüdyo öfkesi, sosyal medyada kitle refleksine dönüşür. Bir cümle bağlamından koparılır, bir fotoğraf dolaşıma sokulur, bir eski paylaşım bulunur, bir isim etiketlenir, ardından linç başlar. Linççi Türklük dediğimiz şey burada görünür olur: Kimliği koruduğunu sanan ama aslında kimliği saldırgan bir kalabalık psikolojisine indirgeyen dijital öfke rejimi. Linççi Türklük düşünmez, tarar. Dinlemez, etiketler. Soru sormaz, hüküm verir. Bir insanın bütün hayatını tek bir cümleye, tek bir görüntüye, tek bir politik pozisyona indirir. Sonra da bunu millet adına yaptığını söyler. Oysa millet adına yapılan her haksızlık, milletin ahlâkî sermayesinden çalar. Linççi Türklük, haysiyetli yurttaşlık değil, klavye başında kurulmuş küçük bir infaz mangasıdır. Kendisini vatansever sanır, ama çoğu zaman vatani bir hukuk ve ortak yaşam alanı olarak değil, saldırı izni veren bir parola olarak kullanır.

Bu dijital linç düzeninin en tehlikeli tarafı, adaleti hızla yok etmesidir. Hukuk yavaş işler, delil ister, savunma hakkı tanır, bağlam arar, ölçülülük ister. Linç ise sabırsızdır. Linç için iddia yeterlidir, kanıt lükstür, bağlam gereksizdir, savunma şüpheli davranıştır. Bu nedenle linççi ulus kimliği hukuku sevmez; çünkü hukuk onun öfkesini yavaşlatır. Popülist medya da bu yavaşlamadan hoşlanmaz. Ekran, karmaşıklığı sevmez; karmaşıklık reyting düşürür. Bir akademisyenin sözü, bir sanatçının açıklaması, bir gazetecinin haberi, bir öğrencinin pankartı, bir Kürt siyasetçinin cümlesi, bir göçmenin görüntüsü, hemen kesilip biçilir ve millî öfke pazarına sürülür. Böylece toplum, hakikati bağlam içinde düşünme yeteneğini kaybeder. Herkes sürekli alarm hâlinindedir. Alarm hâlindeki toplum, muhakeme edemez; yalnız tepki verir.

Diziler, tarih programları ve popüler kültür de bu kimlik rejiminde özel rol oynar. Tarih, dramatik kahramanlık sahnelerine, saray entrikalarına, savaş naralarına, kılıç parıltılarına ve kutsal dava retorikğine sıkıştırıldığında, toplum geçmişi anlamaz; geçmişle sarhoş olur. Elbette tarihî anlatılar, estetik ve duygusal güç taşıyabilir. Fakat sürekli kahramanlık, fetih, ihanet, düşman ve diriliş kalıplarıyla beslenen kültür, bugünün karmaşık sorunlarına da aynı sahne mantığıyla bakmaya başlar. Her muhalif hain, her eleştiri kale kapısını açan ihanet, her dış politika krizi tarihî hesaplaşma, her seçim varoluş savaşı gibi görünür. Bu zihinde siyaset normal

tartışma alanı olmaktan çıkar, bitmeyen bir destanın son savaşı hâline gelir. Destan estetik olarak büyüleyici olabilir; fakat gündelik siyaseti destana çevirirseniz, hukuk, iktisat, çevre, eğitim, emek ve özgürlük gibi somut meseleler kılıç seslerinin altında kaybolur.

"Yerli ve millî" söylemi, medya ve popülizmin en işlevsel sopalarından biridir. Bu ifade, ilk bakışta olumlu bir aidiyet duygusu taşır; yerli üretim, kültürel özgüven, toplumsal dayanışma ve bağımsızlık arzusunu çağrıştırabilir. Fakat pratikte çoğu zaman eleştiriye susturan bir damgayla dönüşür. Bir kişi veya kurum iktidarın çizgisine uymadığında "yerli ve millî değil" diye kodlanabilir. Böylece siyasal sadakat, millî kimliğin ölçüsü hâline gelir. Oysa bir yurttaş, ülkesini sevdiği için iktidarı eleştirebilir; hatta bazen en sahici vatanseverlik, yanlış yapan devlete itiraz etmektir. Fakat popülist medya bu ayrımı yok eder. Devlet, hükümet, lider, millet ve vatan birbirine yapıştırılır. Birine itiraz, hepsine saldırı gibi gösterilir. Bu yapıştırma, demokratik aklın ölümüdür. Çünkü demokraside millet tek bir liderin ağzından konuşmaz; millet, farklı seslerin çatışmalı ama hukuk içinde birlikte var olabilme kapasitesidir.

Medyanın toksik kimlik üretimindeki bir başka rolü de düşman imgelerini sürekli güncellemesidir. Bir dönem komünist, bir dönem irticacı, bir dönem bölücü, bir dönem çapulcu, bir dönem elit, bir dönem foncu, bir dönem göçmen, bir dönem feminist, bir dönem çevreci, bir dönem akademisyen, bir dönem sanatçı hedefe konur. Düşman değişir, mekanizma aynı kalır. Toplumun öfkesi yukarıdaki yapısal sorunlara değil, gösterilen hedeflere yöneltilir. Ekonomik kriz, hukuksuzluk, yolsuzluk, liyakatsizlik, eğitim çöküşü, çevre talanı veya sınıfsal adaletsizlik konuşulacağı yerde, sembolik düşmanlar üzerinden millî duygu yeniden ısıtılır. Bu, siyasal mutfağın en eski hilesidir: Tencere boşsa, baharatı artır. Medya tam da bu baharatı üretir. Gürültü artar, hakikat azalır.

Heterobilim Okulu açısından medya, çağdaş kimlik toksisitesinin sinir sistemi hâline gelmiştir. Etik metabolizma, ekran ve algoritma tarafından bozulur; çünkü toplum neye öfkeleneyeceğini, kimi seveceğini, kimden korkacağını çoğu zaman doğrudan yaşantısından değil, dolaşıma sokulan imgelerden öğrenir. Sinaptik hafıza kopar; çünkü kısa video, bağlamı yok eder. Poetik topografya kurur; çünkü yerin, insanın, mahallenin, mezarın, derenin, okulun, fabrikanın, pazarın somut hakikati yerine, ekranda hazırlanmış sloganlar geçer. Praksiyom açısından soru şudur: Bu medya dili hangi eylemi üretiyor? Daha adil, daha düşünceli, daha merhametli, daha özgür yurttaşlar mı, yoksa daha öfkeli, daha hızlı hüküm veren, daha kolay linç eden kalabalıklar mı? Cevap çoğu zaman acıdır. Medya, kimliği çoğul bir haysiyet alanı olarak değil, refleksleri yönetilebilir bir kalabalık enerjisi olarak kullanır.

Bu bölümün ana hükmü şudur: Türk ulus kimliği medya ve popülizm eliyle hızlandırıldığında, düşünce yerini tepkiye, yurttaşlık yerini taraftarlığa, haysiyet yerini linç iştahına bırakır. Linççi Türklük, Türklüğü korumaz; onu küçültür. Çünkü bir kimliğin büyüklüğü, kaç kişiyi susturduğuyla değil, kaç farklı sesi hukuk ve haysiyet içinde taşıyabildiğiyle ölçülür. Medya hakikati değil yalnız öfkeyi büyütüyorsa, popülizm halkı değil yalnız kendi yankısını dinliyorsa, sosyal medya adaleti değil infazı hızlandırıyorsa, orada millet değil, ekran ışığında parlayan kalabalık bir sinir krizi vardır.

Filozof Kirpi: "Ekranda sürekli bağırın millet, çoğu zaman kendi sesini değil, başkalarının ayarladığı öfkenin hoparlörünü dinliyordur."

10. Heterobilim Okulu'nda Kimlikten Haysiyete: Zehri Atmanın Teorik İmkânı

Türk ulus kimliğinin toksisitesini konuşmak, Türk kimliğini çöpe atmak değildir; tam tersine, onu devletin, hincin, korkunun, inkârın, erkekliğin, sınıfsal sisin, dinî sadakat rejiminin ve medya linçinin elinden kurtarma

çabasıdır. Bir kimlik, eleştirildiği için yok olmaz; eleştirilemediği zaman çürür. Çünkü eleştiri, kimliğe düşmanlık değil, kimliğin içindeki zehirli tortuyu ayırma ameliyatıdır. Heterobilim Okulu bu noktada klasik sosyal bilim kuramlarının yanına başka bir soru koyar: Bir ulus kimliği yalnız nasıl kuruldu diye değil, hangi ahlâkî metabolizmayla yaşar diye de sorulmalıdır. Kimlik, yalnız tarihsel anlatı, siyasal kurum, kültürel sembol veya hukukî yurttaşlık formu değildir; insanın başkasıyla kurduğu ilişki biçimidir. Bir kimlik başkasının haysiyetini tanıyorsa, kendisini büyütür. Başkasının sesini bastırarak var oluyorsa, kendi içini boşaltır. Zehri atmanın ilk adımı, bu ayrımı korkmadan yapmaktır.

Heterobilim Okulu'nun "etik metabolizma" kavramı burada temel anahtar hâline gelir. Etik metabolizma, bir toplumun adalet, vicdan, hafıza, merhamet, yüzleşme ve haysiyet üretme kapasitesidir. Nasıl beden aldığı gıdayı kana, enerjiye, onarıma dönüştürürse, toplum da tarihini, acılarını, başarılarını, utançlarını, inançlarını, dillerini ve çatışmalarını etik bir yaşama dönüştürmek zorundadır. Bu metabolizma sağlıklıysa, tarih gurur kadar muhasebe de üretir; dil ortaklık kadar çoğulluk da taşır; vatan sınır kadar insan haysiyeti de demektir; din sadakat değil vicdan doğurur; okul itaat değil soru üretir; medya linç değil hakikat arar. Fakat metabolizma bozulduğunda, aynı tarih hınca, aynı dil asimilasyona, aynı vatan paranoyaya, aynı din kutsal tahakküme, aynı okul ezbere, aynı medya öfke fabrikasına dönüşür. Türk ulus kimliğinin toksisitesi, tam da bu metabolik bozulmanın adıdır.

Bu nedenle zehri atmak, önce kimliği devletin mutlak mülkiyetinden çıkarmayı gerektirir. Devlet, kimliğin sahibi değildir; devlet, yurttaşların çoğul varlığını güvence altına almakla yükümlü geçici ve hesap verebilir bir kurumdur. Türk ulus kimliği, devletin resmî ağzından konuştuğu sürece sertleşir. Çünkü devlet, doğası gereği düzen, sınır, kayıt, güvenlik ve denetim ister. Kimlik ise yalnız düzenle değil, hafızayla, yerle, dille, acıyla, sevinçle, aşklarla, mezarlarla, çocukluk kokusuyla, komşulukla, emekle ve gündelik hayatın kırılğan akışıyla yaşar. Devlet kimliği fazla yoğurduğunda, insanın içinden gelen sesler resmî kalıba sığmaz. Zehri atmak için Türk kimliğini yalnız devletin tarih kitaplarından değil, Anadolu'nun, Trakya'nın, Karadeniz'in, Mezopotamya'nın, Balkan muhacirlerinin, Kafkas sürgünlerinin, Kürt dağlarının, Alevî ocaklarının, Rum evlerinin, Ermeni mezar taşlarının, Yahudi mahallelerinin, Laz ağıtlarının, Çerkes hafızasının, Arapça duaların, işçi semtlerinin ve göçmen çocukların gündelik hayatından yeniden okumak gerekir.

Burada "sinaptik hafıza" kavramı devreye girer. Toplum, tek merkezli bir beyin değildir; çok sayıda hafıza sinapsının birbirine değmesiyle yaşayan karmaşık bir varlıktır. Kürt hafızasıyla Türk hafızası, Alevî hafızasıyla Sünnî hafıza, gayrimüslim hafızayla Müslüman hafıza, göçmen hafızayla yerleşik hafıza, kadın hafızasıyla erkek devlet hafızası, yoksul hafızasıyla resmî kalkınma anlatısı birbirine temas etmediğinde toplumun vicdan akımı kesilir. Kesilen yerde uyuşma başlar. Uyuşmuş toplum acıyı hissetmez, yalnız sloganı duyar. Zehri atmak, bu kopmuş sinapsları yeniden kurmaktır. Bu, basit bir "hepimiz kardeşiz" romantizmi değildir. Kardeşlik, acının üstünü örtmek için kullanıldığında ahlâksız bir battaniyedir. Sinaptik hafıza, önce acının adını koyar; kim susturuldu, kim yerinden edildi, kim dili yüzünden utandırıldı, kim inancı yüzünden saklandı, kim yoksulluğu yüzünden millî gururla avutuldu, kim devlete sadakat sınavında sürekli bekletildi? Bu sorular sorulmadan ortak hayat kurulmaz, yalnız ortak suskunluk kurulur.

Heterobilim Okulu'nun "yersel ontoloji" yaklaşımı, kimliği soyut sloganlardan yere indirir. Ulus kimliği, yalnız büyük başkent cümleleriyle kurulmaz; köy yolu, mahalle çeşmesi, pazar sabahı, cemevi eşığı, cami avlusu, kilise kapısı, okul sırası, adliye koridoru, maden ocağı, fabrika servisi, yayla yolu, sahil kahvesi, taziye evi ve çocuk parkı üzerinden sınıranır. Bir kimlik, bu yerlerde yaşayan insanların haysiyetini koruyamıyorsa, ne kadar büyük tarih anlatırsa anlatsın zehir üretir. Türk kimliğini sağlıklı hâle getirecek şey, onu soyut bir üstünlük anlatısından çıkarıp yerin somut ahlâkına bağlamaktır. Vatan dediğin şey yalnız harita değildir; o haritada yaşayan insanın korkmadan konuşabildiği yerdir. Millet dediğin şey yalnız nüfus değildir; o nüfus içindeki en zayıf kişinin hukukunun korunabildiği ahlâkî düzendir. Bayrak dediğin şey yalnız sembol değildir; altında yaşayan herkesin aynı haysiyetle nefes alabildiği zaman anlam kazanır.

“Poetik topografya” ise kimliğin yalnız hukuk ve siyasetle değil, ses, koku, ritim, imge ve hatıra üzerinden de yeniden kurulması gerektiğini söyler. Türk ulus kimliği çoğu zaman gürültülü sembollerle konuştu: marş, nutuk, tören, zafer, tehdit, düşman, fedakârlık. Oysa bu toprağın daha ince sesleri var: bir dengbêjin kederli sesi, bir Alevî deyişinin iç yangını, bir Rum evinin boş merdiveninde kalan ayak izi, bir Ermeni ustanın taştta bıraktığı el emeği, bir Laz ninesinin yağmurla konuşan Türkçesi, bir Çerkes düğününün ritmi, bir muhacir evinde saklanan eski anahtar, bir işçi mahallesinin sabah servisi, bir annenin çocuğuna koyduğu eksik beslenme çantası. Kimlik bu sesleri duymadan olgunlaşmaz. Poetik topografya, millî hafızayı yalnız zafer meydanından değil, kırk evlerden, susturulmuş dillerden, yoksul sofralardan, mezar taşlarından, kıyıda kalmış insanlardan da okumayı önerir. Çünkü kimliğin hakikati bazen en çok resmî kürsüde değil, kimsenin bakmadığı eşikte görünür.

Praksiyom kavramı, bütün bu teorik çerçeveyi eylem sınavına bağlar. Bir kimliğin hakikati, kendisi hakkında söylediklerinde değil, başkası karşısında ne yaptığı yerde açığa çıkar. Türk ulus kimliği “misafirperveriz” diyorsa, göçmene nasıl davrandığına bakılır. “Adaletliyiz” diyorsa, azınlıkların hukukuna bakılır. “Merhametliyiz” diyorsa, yoksulun sofrasına bakılır. “Büyük milletiz” diyorsa, eleştirene tahammülüne bakılır. “Medeniyet kurduk” diyorsa, kadının, çocuğun, yaşlının, engellinin, farklı inancın, farklı dilin, farklı bedenin güvenliğine bakılır. Praksiyom, kimliğin nutkunu değil fiilini ölçer. Çünkü kimlik, eylemde sınanmıyorsa yalnız süslü bir iddiadır. Toksik kimlik kendisini sürekli över; sağlıklı kimlik kendisini başkasına verdiği hakla ispat eder. Bu ayırım basittir ama öldürücü derecede nettir.

Bu noktada “kimlikten haysiyete” geçmek gerekir. Kimlik çoğu zaman “biz kimiz?” sorusuyla başlar. Haysiyet ise “başkasına ne yapıyoruz?” sorusunu sorar. Kimlik kendisini tanımlar; haysiyet kendisini sınar. Kimlik bazen kalabalıkla sarhoş olur; haysiyet kalabalığa rağmen doğru yerde durur. Türk ulus kimliğinin zehrini atması, kendisini sürekli tanımlamasından değil, kendisini ahlâken sınamasından geçer. “Türk kimdir?” sorusu kadar “Türk kimliği kimin sesini kısıt?”, “Kimin acısını görmedi?”, “Kimi makbul saymadı?”, “Kimi fazla buldu?”, “Kimi haysiyet sınırının dışında bıraktı?” soruları da sorulmalıdır. Bir kimlik bu soruları sormaya başladığında zayıflamaz; çocukluk kabuğunu kırar. Çünkü gerçek güç, eleştiriden korkmayan hafızadır.

Bu çerçevede Türk ulus kimliğinin sağlıklı imkânı, çoğul yurttaşlık haysiyetinde aranmalıdır. Bu, Türklüğü yok etmek değil, Türklüğü devletin tekçi kalıbından, etnik üstünlük iddiasından, Sünnî merkez normundan, erkeklik ritüellerinden, sınıfsal perdeleme işlevinden ve medya linççiliğinden kurtarmaktır. Türkçe ortak kamusal dil olabilir; fakat başka dillerin haysiyetini ezmeden. Vatan ortak ev olabilir; fakat evin bazı odalarını kilitlemeden. Tarih gurur verebilir; fakat utançları sansürlemeden. Din toplumsal vicdanı besleyebilir; fakat yurttaşlık ölçüsüne dönüşmeden. Bayrak ortak sembol olabilir; fakat eleştiriye boğmak için kullanılmadan. Devlet güvenlik sağlayabilir; fakat toplumu sürekli şüpheli görmeden. Millet ortak kader duygusu verebilir; fakat farklılıkları yok ederek değil, onları hukuk içinde taşıyarak.

Zehri atmanın teorik imkânı, bu yüzden bir tür kolektif yüzleşme cesaretidir. Fakat bu yüzleşme kuru akademik rapor diliyle olmaz. Yüzleşme, yalnız tarih komisyonu, hukuk reformu, müfredat değişikliği veya kurumsal düzenleme değildir; bunlar elbette önemlidir ama yetmez. Yüzleşme, gündelik dilde başlar. Şakada başlar. Çocuğa anlatılan masalda başlar. Okul kitabındaki eksik cümlede başlar. Taziye evinde kimin acısına nasıl bakıldığına başlar. Mahallede farklı dil duyan insanın yüzünü buruşturup buruşturmamasında başlar. Sosyal medyada linç kalabalığına katılıp katılmamakta başlar. Kendi mahallesinin yalanına itiraz etmekte başlar. Bir milletin ahlâkî değişimi, büyük nutuklardan önce küçük reflekslerin değişmesiyle başlar. Çünkü zehir de önce küçük dozlarla verilir.

Son hüküm şudur: Türk ulus kimliği, kendi içinde taşıdığı toksik damarları inkâr ettikçe daha çok zehirlenir; onları teşhis ettikçe iyileşme ihtimali doğar. Bu teşhis, Türk kimliğine düşmanlık değil, onu haysiyetli bir ortak yaşama açma çabasıdır. Bir kimlik, başkasının varlığını tehdit saymadan kendisini taşıyabiliyorsa olgunlaşır.

Bir millet, kendi acısını anlatırken başkasının acısını da duyabiliyorsa insanlaşır. Bir devlet, yurttaşı biçimlendirmeye değil, yurttaşın çoğulluğunu korumaya yöneliyorsa meşrulaşır. Bir toplum, eleştiriye ihanet değil ahlâkî bakım sayıyorsa büyür. Heterobilim Okulu'nun önerdiği çıkış budur: kimliği kutsal kabuk olmaktan çıkarıp etik metabolizmaya, sinaptik hafızaya, yersel ontolojiye, poetik topografyaya ve Praksiyom'a bağlamak. Zehir buradan atılır; sloganla değil, haysiyetle.

Filozof Kirpi: "Bir millet, kendi adını başkasının boğazına düğüm yapmadığı gün büyür; çünkü gerçek kimlik, kendini bağırarak değil, başkasına nefes bırakarak ispat eder."